

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА
СПОРТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ЗДОРОВ'Я, ФІТНЕСУ ТА РЕКРЕАЦІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт,
освітньою програмою «фітнес та рекреація»

на тему: «ПРИРОДОЗНАВЧІ ЕКСКУРСІЇ ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОЇ РЕКРЕАЦІЇ
(НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО
ПАРКУ)»

здобувача вищої освіти

другого (магістерського) рівня

Брошняк Марта Михайлівна

Науковий керівник: к.п.н.

Лопаський Сергій Васильович

Рецензент: _____

Рекомендовано до захисту на засіданні

кафедри (протокол №_від__20__року

Завідувач кафедри: Андрєєва О.В.,

доктор наук з фізичного виховання і спорту,
професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....		3
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРИРОДО-	
	ЗНАВЧИХ ЕКСКУРСІЙ НА ТЕРИТОРІЇ КАРПАТ-	
	СЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАР-	
	КУ	5
1.1	Теоретичні основи створення природно-заповідних територій.....	5
1.2	Характеристика поняття природознавчих екскурсій.....	8
1.3	Особливості проведення природознавчих екскурсій на території Карпатського національного парку	13
1.4	Аналіз природних ресурсів Карпатського національного природного парку	19
	Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2	МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	34
2.1	Методи дослідження.....	34
2.2	Організація дослідження.....	35
РОЗДІЛ 3	ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДОЗНАВЧИХ ЕКСКУРСІЙ КАРПАТСЬКИМ НАЦІОНАЛЬНИМ ПРИРОДНИМ ПАРКОМ ЗА ДОПОМОГОЮ SWOT- АНАЛІЗУ	36
3.1	Проблеми, що заважають розвитку природознавчих екскурсій на території парку	36
3.2	Пропозиції щодо оптимізації екскурсійної діяльності	38
3.3	Сучасні підходи до розробки маршруту екскурсій	42
	Висновки до розділу 3.....	53
	ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	55
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
	ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Карпатський регіон зі своїми неповторними краєвидами за всіх часів був і є одним з найпривабливіших для відпочинку куточків України. Тут до послуг відпочиваючих, туристів на рідкість незабруднене довкілля, цілюще повітря, чисті ріки, багаті дарами ліси і гори.

Важливою умовою розвитку індустрії туризму та відпочинку на цій території є охорона та утримання заповідника. Дбайливе використання екологічних об'єктів надасть можливості для організації нових розважальних центрів, а також послужить основою для економічного перепозиціонування регіону, від широкого природокористування до розвитку розваг і туризму, що може бути прибутковим за наших умов.

В даний час заповідники не в повній мірі використовуються для розвитку пізнавального туризму, в тому числі і турів на природу. Національний природний парк «Карпатські гори» приваблює туристів своїми сприятливими кліматичними умовами, прекрасними гірськими ландшафтами, мальовничими місцями, цілющим повітрям, цілющою мінеральною водою, на його території багато чудових природних ландшафтів. Тому надзвичайно важливим та актуальним є вивчення ефективного використання природних ресурсів парку, охорона багатих природних пейзажів Карпатських гір та організація екскурсій на його території.

Саме тому ми поставили собі за мету дослідити потенційні можливості організації і проведення природознавчих екскурсій як засобу фізичної рекреації (на прикладі Карпатського національного парку). Для досягання мети, вирішенню підлягали такі завдання:

1. Охарактеризувати природознавчі екскурсії на території Карпатського національного парку.
2. Проаналізувати проблеми національного парку, що заважають розвитку екскурсійної діяльності.
3. Дати пропозиції щодо оптимізації природознавчих екскурсій .

4. Розробити маршрут екскурсії на території Карпатського національного природного парку.

Об'єкт дослідження – природні рекреаційні ресурси на території національного парку.

Предмет дослідження – можливості природознавчих екскурсій в організації рекреаційної діяльності.

Методи дослідження. Дослідницький метод природознавчої екскурсії полягає у вивченні літературних ресурсів, Інтернет-ресурсів, публікацій, осмисленні праць науковців. У роботі також використовуються системний метод, метод аналітичного синтезу, метод узагальнення, метод аналогії, історичний метод та метод індуктивної дедукції.

Наукова новизна одержаних результатів. Дослідження, що проводиться, поглиблює та виявляє результати, отримані іншими вченими, які використовують природні рекреаційні ресурси для організації екскурсій.

Вперше проаналізовано потенційні можливості та характеристики проведення природознавчих екскурсій в рамках Карпатського національного парку.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть використовуватися працівниками парку, регіональними органами управління туризму, а також науковцями і студентами.

Структура, зміст та обсяг магістерської роботи. Кваліфікаційна робота дугого (магістерського рівня) складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 60 сторінок друкованого тексту. Список використаних джерел містить 88 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВЧИХ ЕКСКУРСІЙ НА ТЕРИТОРІЇ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

1.1 Теоретичні аспекти створення природно-заповідних територій

Довготривале споживацьке ставлення до природи, винищення лісів, дезертифікація значних територій внаслідок екологічно необґрунтованого сільськогосподарського використання земель. Глобальне потепління, знищення багатьох біологічних видів – далеко не повний перелік наслідків антропогенного впливу на природне середовище. Це не просто ознаки дисбалансу в природі, а в першу чергу – екологічно невідповідальної поведінки людини. Вони повертаються до людини, руйнують не тільки природне середовище. Безпосередньо чи опосередковано загрожують її здоров'ю, а також негативно впливають на суспільні процеси. Людство стає жертвою власної життєдіяльності, руйнуючи природу, дихаючи забрудненим повітрям, п'ючи забруднену воду, споживаючи продукти харчування, вирощені на забрудненій землі.

Погіршення стану навколишнього природного середовища зумовлює необхідність створювати відповідні умови. Природний фактор у процесі виробничо-господарської діяльності людини враховувався б повніше. Підтримка екологічного балансу Землі для безпечного функціонування суспільства залежить від різних станів. В першу чергу біотичного та ландшафтного різноманіття. Це відіграє визначальну роль у вирішенні основного завдання сталого розвитку, зокрема екологічної, генетичної, економічної, соціальної еволюцій. Завдання полягає у недопущенні нових втрат і відтворенні втрачених природних біотипів (лісів, водно-болотних угідь, природних лук) [73, 6].

Світовий досвід показує, що найбільш повною та удосконалою формою охорони природи є створення заповідних територій та об'єктів. Вони

забезпечують сприятливі умови для охорони генофондів видів тварин і рослин, особливо рідкісних та зникаючих видів та природних комплексів, а також дозволяють захищати для майбутнього покоління природні екосистеми. Іншими словами, заповідна територія має не тільки екологічне та наукове значення, а й соціальне та економічне значення [54, 12].

У цьому зв'язку національна пріоритетна система охорони навколишнього середовища відіграє особливу роль на територіях та об'єктах, які повністю або частково забороняють традиційну виробничу та господарську діяльність. На частину Природного фонду наразі припадає 4,2% загальної площі України, коли 8–10% від загальної кількості розташовується у Західній Європі. Національний та громадський рівні дуже добре обізнані про екологічні наслідки цього відставання. Тому доцільним є розширення території та збільшення кількості об'єктів НПФ в Україні і не викликає сумнівів. Це завдання було визначено як одне із важливих напрямків національної екологічної політики та затверджено на законодавчому рівні національним планом у сферах розвитку екологічної мережі та заповідних територій (Програма «Заповідники», Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України). Проте, з одного боку, необхідно знайти компроміс між екологічними пріоритетами та екологічними умовами. З іншого боку, необхідно знайти компроміс між нагальними соціальними інтересами країни, особливо економічними інтересами та її фінансово-економічним потенціалом [79].

Хід утворення природно-заповідних об'єктів включає етап окреслення вченими їх площ у природному середовищі. Вони повинні мати якомога великі площі. Це потрібно для того, щоб зберегти особливо цінного біорізноманіття. При цьому коли ступінь антропогенної трансформації ландшафтів не дозволяє цього зробити, то виділяється декілька окремих ділянок з різними екотопами. При цьому було б добре, щоб вони були суміжними. Водночас можуть бути з'єднані природними чи напів-природними сполучними територіями. Розмір природно-заповідної території залежить від багатьох факторів, зокрема біології,

географії чи екології виду чи групи видів, які планується заповідати, їх чисельності [89, 162].

Виділення територій які природоохоронних здійснюється на основі наукових обґрунтувань. Вже на стадії виділення природної території для заповідання закладаються методичні засади. Визначаються геосозологічної категорії майбутньої ландшафної території. Вони ґрунтуються на закономірностях територіального поширення фітоценозів. Окрім того враховуються популяцій видів, особливо рідкісних та зникаючих. Важливим є їх життєздатність, розмірності ареалів таксонів, ступені цілісності та непорушності природних ландшафтів чи їх компонентів, силі антропогенного тиску та крайових ефектів тощо. При цьому особливо важливими є відомості про розміри локусів популяцій видів біоти. Далі окреслюється шлях розвитку установи природно-заповідного фонду, що залежить від площі та конфігурації проектованої території [60, 271].

Доцільно зауважити, що є свої особливості у процесі виділення природних територій для кожної категорії природно-заповідного фонду. Максимальні труднощі виникають у сучасних антропогенізованих умовах існування природних ландшафтів під час створення природних заповідників [69, 98–99].

Національні природні парки в Україні виділяються здебільшого за двома основними критеріями. До них відносяться екосистеми за науковою і природоохоронною значущістю. Не менш важливою умовою є також застосування інших вагомих показників. До них відносяться рекреаційний, природничо-пізнавальний, еколого-виховний. Відповідно до природно-заповідної справи певна кількість місцевого населення повинна бути забезпечена одним національним природним парком. При утворенні національного природного парку особливо важливим критерієм є наявність національної та етнічної спадщини. Саме вони потребують захисту і відтворення. У зв'язку з цим необхідно використовувати затверджені розрахункові нормативи.

Наш літературознавчий аналіз показав, зокрема у працях Т.Л. Андрієнко детально висвітлена інформація, що з метою їх створення природно-заповідних територій необхідно враховувати певні критерії такі критерії. До них відносяться: переважання на території відносно незміненого природного ландшафту; відсутність на території, яка пропонується для створення парку, великих промислових центрів, великого забруднення природних комплексів; присутність на території осередків природних екотопів з цінним рослинним та тваринним світом, на яких встановлений охоронний режим; привабливість території для населення з метою проведення активної рекреації та екотуризму; наявність історичних та культурних цінностей, місць, пов'язаних з минулим нашого народу, центрів народних ремесел та інше; можливість організації на цій території наукового, екологічного, мисливського, рибальського туризму, а також природоохоронних екскурсій [79].

Доцільно зауважити, що порядок створення об'єктів природно-заповідного фонду затверджено на законодавчому рівні і регламентується Законом України “Про природно-заповідний фонд України”. В цьому Законі України окреслено статус і завдання національних природних парків. Вказано у Законі, що “Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність” [32, 145–147].

1.2 Поняття природознавчих екскурсій

Вважаємо за доцільне описати в нашому дослідженні понятійний апарат екскурсійної діяльності. Отже, до числа туристичних послуг, відповідно до Міждержавних стандартів, відносяться екскурсії, походи, подорожі. Екскурсія може бути надана як туристу, так і екскурсанту.

Екскурсія – туристична послуга, яка забезпечує потреби туриста або екскурсанта, а саме задоволення духовних, естетичних, інформаційних тощо. Від звичайної прогулянки екскурсія відрізняється тим, що цей організований захід, навіть якщо влаштовується тільки для однієї людини. Мета екскурсії полягає не тільки в огляді визначних пам'яток або об'єкт, але й довідатися його історію й цікаві факти про нього. Екскурсії звичайно проводить екскурсовод.

Екскурсовод – людина, котра супроводжує групи екскурсантів у поїздках. Проводить екскурсії по визначних місцях, виставках, експозиціях, музеях, заповідниках, архітектурних спорудженнях, садово-паркових ансамблях, [3, 23].

Відповідно до Закону України “Про туризм“ гід (екскурсовод) – це особа, котра володіє фаховою інформацією про країну (місцевість) перебування, визначні місця, об'єкти показу, а також мовою цієї країни чи мовою іноземних туристів, яких приймають, або загальнозрозумілою для них мовою, надає екскурсійно-інформаційні, організаційні послуги та кваліфіковану допомогу учасникам туру в межах договору про надання туристичних послуг.

Екскурсант – це тимчасовий (одноденний) відвідувач місцевості, населеного пункту або країни, незалежно від його громадянства, статі, мови і релігії, який знаходиться у даній місцевості в цілях туризму менш, ніж 24 години.

Екскурсійна діяльність – діяльність з метою ознайомлення із пам'ятками історії, культури, природи, музеями, з визначними місцями тощо, а також з організації подорожей. Критерієм екскурсійної діяльності є не перевищення 24 годин, у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами [45, 58].

Під час екскурсії учасники мають можливість пізнавати навколишній світ, природні явища й утворення, історичні ситуації, побутові елементи, надбання. Відпочинок і дозвілля, підвищення пізнавального та культурного рівня, спілкування – це функціональне призначення екскурсії. [58, 24–25].

Будь-яка екскурсія ґрунтується на поєднанні двох основних елементів, а саме показу екскурсійних об'єктів і розповіді про них. Тому екскурсоводи вважають показ первинним елементом екскурсії, а розповідь – вторинним (супровідно-доповнюючим) [62, 18].

Показ на екскурсіях – процес, під час якого дії екскурсантів виробляються в певній послідовності, з конкретною метою, це багатоплановий процес вилучення зорової інформації з об'єктів.

Показ об'єкта – спостереження об'єктів під керівництвом кваліфікованого фахівця, це система цілеспрямованих дій екскурсовода і екскурсантів. Показ передбачає активну самотійну роботу екскурсантів і аналіз об'єктів. Особливістю показу є здатність виявити, розкрити ту чи іншу якість (властивість, здатність) об'єкта, що спостерігається. Окрім того до показу відноситься можливість зробити явним, очевидним те, що непомітно при першому погляді на предмет. Показ в екскурсії є сумою трьох елементів. До них відносяться самотійне спостереження екскурсантами пам'яток; ознайомлення екскурсантів з експонатами "портфеля екскурсовода"; показу під керівництвом екскурсовода [67, 24].

Розповідь – повідомлення і пояснення, які екскурсовод дає групі і умовно прийнята в екскурсійній діяльності назва усного мовлення, тобто. Розповіддю екскурсовод вирішує дві задачі: 1) коментує, пояснює, доповнює побачене; 2) реконструює, відновлює те, що не може в цей момент побачити екскурсант. Під час екскурсії відбувається розгортання інформації, а саме від усної до зорової, і навпаки – від зорового сприйняття до словесних оцінок і висновків.

Природознавчі екскурсії – це екскурсії, які виховують дбайливе відношення до природи, тваринного і рослинного світу. Вони є захоплюючою формою відпочинку і, крім того, важливою складовою екологічного туризму, який останнім часом стає все більш популярним. Ключовими завданнями таких екскурсій є поширення знань про природу, закономірності її розвитку, виховання любові до рідного краю, розвиток естетичного смаку. Екскурсовод

повинен прищеплювати екскурсантам любов до природи, бажання берегти і охороняти її.

Природознавчі екскурсії – це організований, активний, цілеспрямований процес, який дає можливість людині сприймати безпосередньо органами чуттів предмети та явища в природних умовах. Такі екскурсії завжди включають емоційне збудження, дають радість пізнання, корисні для здоров'я. Крім цього емоційне сприйняття прекрасного є важливим фактором в естетичному вихованні, його зумовлює сама природа. За змістом природознавчі екскурсії поділяються на оглядові і тематичні (ботанічні, зоологічні, гідрологічні, геологічні, унікальні пам'ятки природи та ін.) [70, с.18].

Серед **тематичних екскурсій** дуже поширені **ботанічні**. Під час такої екскурсії розповідають про рослинність місцевості, найбільш типові для конкретної місцевості. Окрім цього про реліктові та екзотичні рослини, висвітлюють можливості використання флори – господарського, медичного.

Доцільно зазначити, що роль екскурсії не тільки в ознайомленні з рослинним світом. Одним із завдань екскурсійної діяльності – розкриття взаємодії і взаємозумовленості природних процесів і явищ, їх господарського та оздоровчого значення [76, 119–121].

Доволі не просто організувати **зоогеографічні екскурсії**. Такі екскурсії розкривають видовий склад біологічних умов, розвиток, чисельність, міграцію тварин, висвітлюють інформацію про їхнє значення для людини та можливості господарського використання, а також про охорону тваринного світу [77, 94–95].

Геологічні екскурсії знайомлять екскурсантів із значенням і видобутком корисних копалин, розповідають про будову Землі, історію геологічні процеси, багатства земних надр. Тут обов'язково розкривається підтема “Охорона земних надр”.

Головною умовою успішного проведення геологічних екскурсій є методично правильна їх організація, що включає три основних етапи: -

підготовчий, що полягає в підготовці екскурсовода та екскурсантів; - проведення самої екскурсії; - обробка та використання екскурсійного матеріалу.

Досвід показує, що вивчення геологічних явищ, засноване на застосуванні самостійного, дослідницького підходу, сприяє глибшому й міцнішому засвоєнню знань, використанню їх на практиці і спрямоване на активізацію всієї пізнавальної діяльності екскурсантів.

Одним із різновидів геологічних екскурсій є **мінералогічні** (до родовищ мінералів), в яких повідомляється інформація не тільки про властивості, але й використання мінералів, процеси мінералоутворення [25].

Гідрологічні екскурсії організуються по морях, озерах, річках, до водоспадів. В них розповідають про значення водних ресурсів у побуті та господарській діяльності людини. В гідрологічні екскурсії обов'язково включається розповідь про рибні ресурси [12, 36].

Оглядові природознавчі екскурсії відрізняються від тематичних тим, що до них включаються різноманітні об'єкти природи. На оглядових екскурсіях розкриваються особливості географічного положення певної території та її природних умов: геологічна будова і корисні копалини, рельєф, клімат, ґрунти, рослинний і тваринний світ [24, 15].

Туристичний маршрут – попередньо намічений суб'єктом туристичної діяльності на планово-картографічній основі і відповідним чином обладнаний туристичними знаками (маркерами) та елементами інфраструктури шлях туристичної подорожі (дороги, стежки, водні об'єкти тощо) з визначеним порядком активного переміщення туристів через географічні пункти та запланованим комплексом туристичних послуг.

Доцільно зауважити, що туристичний маршрут можна розуміти з двох точок зору: вузько, як напрямок, топографічно визначений на місцевості і карті, і широко - як туристичний продукт [89, 234].

Екологічна стежка – створюється з метою демонстрації природоохоронних, естетичних та культурних цінностей, це спеціальний маршрут на природно-заповідних територіях. Такі маршрути можуть проходити

через урбанізовані, індустріальні, сільськогосподарські ландшафти. Формуванню екологічної стежки передують її екологічна експертиза, розробка та затвердження документації (погодження з користувачем на відведення земель та створення екологічної стежки, встановлення щитів, тощо) [70, 13].

1.3 Особливості проведення природознавчих екскурсій на території Карпатського національного природного парку

Карпатський національний природний парк – це складова державного природо-заповідного фонду, діяльність якого спрямована на збереження генофонду флори і фауни, підтримання екологічної рівноваги парку й прилеглих територій, проведення науково-дослідних робіт, охорону рекреаційних ресурсів.

Рекреаційні ресурси Карпатського національного парку включають природні і соціально-економічні (історико-культурні) компоненти, використання яких в сукупності дає змогу найбільш повно задовільнити потреби населення в оздоровленні та відпочинку. У контексті сталого розвитку ефективне використання рекреаційних ресурсів набуває пріоритетного значення і передбачає довготривале збереження природного довкілля, поліпшення фінансово-економічного стану регіону [64, 38].

Рекреація на природних заповідних територіях та об'єктах включає систему заходів, пов'язану з відновленням за межами постійного місця проживання, у визначених згідно з чинним законодавством місцях. Цей процес реалізується шляхом загальнооздоровчого, культурно-розважального і пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, любительського та спортивного рибальства і полювання тощо. Проводиться на місцях, витрачених у процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) розумових, духовних і фізичних сил людини [19, 7].

Доцільно зауважити, що режимні екскурсії є найбільш прийнятним видом рекреаційної практики у межах природного заповідного фонду України. Вони полягають в організації подорожей. Водночас є певні вимоги, зокрема вони не

повинні перевищувати 16 годин без ночівлі. Окрім того вони повинні здійснюватися у супроводі фахівця-екскурсовода. Екскурсовоє має заздалегідь скласти маршрут для знайомства з визначними місцями, пам'ятками природи, історією, культурою, музеями тощо [86, 84–85].

Великою популярністю на території Карпатського національного природного парку користуються природознавчі екскурсії. Головною ознакою природознавчих екскурсій є безпосередній контакт з природним середовищем, в якому вони проводиться. Об'єктами при цьому можуть бути ліси, гаї, парки, річки, озера, моря, водоспади, гори, вулкани, скелі, унікальні пам'ятки природи, схід і захід сонця, тощо.

Для того, щоб екскурсія мала не тільки науково-пізнавальну цінність, але й могла викликати у екскурсантів глибокі естетичні переживання, бажання берегти побачену красу, для показу обираються найбільш мальовничі куточки природи. Крім того, треба враховувати, що, на відміну від об'єктів історичних, архітектурних, літературних та інших екскурсій, об'єкти живої і неживої природи постійно перебувають у взаємозв'язку, динамічно змінюють свій вигляд [28, 63-65].

При проведенні екскурсії Карпатським національним парком необхідно підкреслити велику роль природного парку у збереженні реліктових і рідкісних рослин і тварин. Екскурсії заповідниками і до їх музеїв, як правило, проводять наукові співробітники заповідників.

Природознавча екскурсія включає вступну бесіду, колективне спостереження, індивідуальне спостереження і збір природного матеріалу. Побудова екскурсій і послідовність їх проведення варіюються залежно від мети, від сезону [11, 6].

На основі аналізу літературних даних ми дійшли висновку, що відмінною рисою методики показу об'єкта природи є, власне, джерело інформації. Цікаво, що джерелом інформації виступає сам об'єкт, а не події, які пов'язані з ним. Зазначимо, що об'єкти живої і неживої природи знаходяться у взаємозв'язку, в

постійному русі, на відміну від об'єктів історичних, архітектурних, літературних.

Екскурсія починається із вступу, який робиться на місці зустрічі екскурсовода з групою до початку маршруту. При проведенні групи на місце екскурсії, екскурсовод повинен визначити відразу місце розташування групи. Методичною розробкою зазвичай передбачені кілька варіантів (точок) розташування групи. Доцільно зазначити, що із всіх можливих методичних прийомів розповіді в природознавчих екскурсіях до опису вдаються найчастіше. За описом висвітлюються характеристики і пояснення, завдяки чому можна розкрити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами. Окрім того можливість краще пізнати навколишню природу допомагають спостереження за рослинами, тваринами і явищами природи [49, 88–89].

Для успішного проведення екскурсії потрібно дотримуватися певних правил. До цих правил, складених за рекомендаціями різних методичних посібників, можна віднести такі: вивчити місце проведення екскурсії, вибрати тему і скласти план; займатися на екскурсії тільки тим, що конкретно можна вивчити; екскурсоводу необхідно активно керувати екскурсією; увага екскурсантів має бути зосереджена на спостереженнях і поясненнях; залучати екскурсантів до активної та самостійної роботи; уникати зайвої термінології; заохочувати екскурсантів запитаннями; загострювати увагу на головних висновках; правильно показувати об'єкти й навчити екскурсантів правильно їх оглядати; використовувати несподівані ситуації і спостереження, їх буває багато, і вони дають безперечну користь; уникати занадто великих фізичних навантажень; виділити час для підбиття підсумків спостережень, намагатися при цьому залучити до обговорення всіх екскурсантів; показати екскурсантам, як правильно вести польові записи, щоб вони могли їх використовувати надалі при підготовці самостійних повідомлень та доповідей; вказати екскурсантам на зв'язок отриманих на екскурсії матеріалів з більш широкими питаннями, відзначити важливість проведених спостережень для потреб галузей економіки [67, 22–23].

Важливе місце в екотуризмі посідає реклама екологічної стежки (туристичного маршруту), яка включає: короткий опис екологічної стежки чи туристичного маршруту (назва, довжина, початковий та кінцевий пункти, головні об'єкти спостереження); дані про контактну адресу та відповідальний підрозділ (особу); інформацію про сервісні послуги; рекомендації щодо одягу та спорядження відвідувачів; рекомендації щодо дій в екстремальних ситуаціях.

У найбільш привабливих місцях мають бути передбачені площадки для перепочинку, бесід, спостережень, фото кінозйомок тощо. Має гарантуватися безпека знаходження відвідувачів у межах екологічної стежки, чи туристичного маршруту.

При їх облаштуванні мають враховуватися можливі ризики, які виникають (можуть виникнути) під час та після дощів (грози), снігопадів, штормів, пожеж тощо. Місця ризику відповідно обладнуються (містками, поручнями, стежки покриваються гравієм чи посилаються піском тощо).

Попередження відвідувачів про можливі негативні біотичні та абіотичні впливи має бути відображено у пам'ятці відвідувача (екотуриста) [89, 225–226].

Також встановлюється разова ємність відвідуваності екологічної стежки (туристичного маршруту), що, насамперед, визначається фізичними можливостями екскурсовода працювати з тою чи іншою кількістю відвідувачів та облаштованістю стежки.

Відвідування здійснюється екскурсійними (туристичними) групами під керівництвом екскурсовода, а також його помічника (помічників), якщо у межах екологічної стежки (туристичного маршруту) є місця ризику для відвідувачів. Максимальна чисельність екскурсійної (туристичної) групи, як правило, не повинна перевищувати 30 осіб.

У національних природних і регіональних ландшафтних парках, біосферних заповідниках екотуристична діяльність здійснюється за такими напрямками: екскурсії маркованими екоосвітніми стежками з відносно коротким (від 5–10 годин до 1–2 днів) відпочинком (без розбиття наметів і розкладання вогнищ). Важливим є те, що відпочинок має бути організований у

спеціально обладнаних місцях. Це має відношення до таких видів екотуристичної діяльності, зокрема науково-пізнавального пішохідного екотуризму; лижних подорожей та прогулянок; прогулянок, подорожей на велосипедах; прогулянок, подорожей на конях; спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (водний екотуризм, рафтінг); екскурсії у печери різної складності (спелеотуризм); спостереження за птахами (орнітологічний туризм); ознайомлення з народними традиціями, фольклором, побутом, архітектурою та іншими ментальними цінностями місцевого населення (етнографічний туризм); любительське (спортивне) полювання (мисливський екотуризм); любительське і спортивне рибальство; парапланеризм, прогулянки, подорожі на повітряних кулях (балунінг); скелелазіння (альпінізм); екстремальний екотуризм [7, 53-55].

Туризм і рекреація на території Карпатського національного парку має свою давню історію. За існуючими даними в 1934 році тут відпочивало й лікувалось більше 20 тисяч осіб. Найбільша кількість відпочиваючих була зафіксовано у 1988 році – близько 1 млн. осіб [11, 6].

Зазначимо, що у Карпатському національному природному парку прокладена широка мережа екотуристичних маршрутів, мета яких ознайомити з природними екосистемами і геологічними та геоморфологічними пам'ятками. До них відносяться ботанічний, зоологічний та географічний, наприклад, на гору Брескул (1910 м), ландшафтний на Говерлу (2061 м), ботанічний та ландшафтно-географічний на Піп Іван (2020 м), загально-краєзнавчий на “Скелі Довбуша” та інші. Зазначимо, що на території Карпатського національного парку створено 48 туристичних маршрутів. Відрадіє те, що на території діє мережа стаціонарних рекреаційних пунктів. Окрім того влаштовано екологічні та науково-пізнавальні маршрути, добре розвинена інфраструктура для організації так званого сільського зеленого туризму, діє чимало закладів стаціонарної рекреації (санаторії, лікувально-оздоровчі комплекси, оздоровчі табори та ін.).

Відвідування території парку здійснюється по пропускній системі і за погодженням з адміністрацією парку. Відвідувачам видається перепустка, проводиться інструктаж про дотримання правил природоохоронного режиму й техніки безпеки на маршрутах.

Екскурсійні послуги на території парку надаються суб'єктами підприємницької діяльності: юридичними та фізичними особами – фахівцями туристичного супроводу на підставі відповідних ліцензій та дозволів, а також – фізичні особи, які закінчили фахові курси, мають відповідний сертифікат та працюють на умовах угод з туристичними операторами регіону, які діють у повній відповідності зі статтею 5 Закону України «Про туризм».

Екскурсійне обслуговування включає організацію всіх видів екскурсій, відвідування об'єктів природно-заповідного фонду Карпатського НПП.

При прокладанні туристичних і науково-пізнавальних маршрутів максимально використовуються безлісні ділянки, з яких можливий огляд гірських мальовничих панорам Карпат, привабливих чарівним різноманіттям краєвидів, скель, водоспадів, струмків, озер [20, 3].

Тому до основних змін природного комплексу відноситься бурхливий розвиток промислового та сільськогосподарського виробництва. Цей процес передбачає інтенсивне будівництво та розвиток шляхів руху та їх сполучення. Осушення водно-болотних угідь і річкових долин, знищення всіх земель, придатних для сільськогосподарського обробітку, зменшення площі лісів – все це вплине на екологічний баланс і видовий склад флори і фауни навколишнього середовища.

Процес трансформації природного комплексу триває, а екосистема змінюється все більш масштабно. Створення природних заповідників є одним із необхідних заходів для захисту унікальних ландшафтів, рідкісних та зникаючих видів тварин і рослин, а також всього генограму тварин і рослин. Національний природний парк Карпатські гори - перший і найбільший природний парк в Україні.

Національний парк багатий на природні рекреаційні ресурси, що сприяє організації природознавчих екскурсій. До цього виду екскурсій відносяться екскурсії, які виховують дбайливе відношення до природи, тваринного і рослинного світів. Вони є захоплюючою формою відпочинку.

При проведенні природознавчих екскурсій на території Карпатського національного природного парку необхідно пересуватися тільки за строго визначеним маршрутом, на якому передбачені оглядові майданчики і місця для відпочинку. Маршрут прокладається так, щоб на ньому можна було показати найбільшу кількість рослин і тварин, типових для даного заповідника. Також в екскурсії необхідно підкреслити велику роль заповідника у збереженні реліктових і рідкісних рослин і тварин.

1.4 Аналіз природних ресурсів Карпатського національного природного парку

Карпатський національний природний парк – національний парк, розташований в Івано-Франківській області України, метою якого є охорона унікальної лісової екосистеми Центральної Європи. Національний природний парк «Карпатські гори» належить Міністерству охорони навколишнього природного середовища України. Контроль за діяльністю парку здійснюють Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Національне агентство заповідника Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища Івано-Франківської області та інші уповноважені державні органи управління відповідно до вимог чинне законодавство України [9; 6].

Брати участь в управлінні, допомагати відділу управління парком в охороні та збереженні природного комплексу та виконувати завдання представницького комітету місцевого населення парку, виконавчі органи місцевого та регіонального самоврядування, в межах їх компетенції.

Адміністрацію парку очолює директор, який призначається на посаду на контрактній основі Міністром охорони навколишнього природного середовища України за поданням Державної служби заповідної справи Міністерства охорони навколишнього природного середовища України [17, 59].

Найдавнішим природоохоронним документом про охорону галицьких лісів є Лісова грамота, яка набула чинності 1853 року в Австрійській імперії. З 1884 року на роботу в Галичині призначаються лісові інспектори та урядовці повітового лісництва, а з 1904 року — лісова поліція. Державні органи та громадські організації та окремі особи в Галичині здійснювали різні форми охорони природи. Одним із перших, хто займався питанням збереження природи, був професор Ягеллонського університету в Кракові – зоолог А. Новицький. Природоохоронна діяльність в Галичині в 1870–1900 роках здійснювалася виключно завдячуючи енергійності членів фізіографічної Комісії наук та Татранського товариства у Кракові і Товариства Природників імені Коперника у Львові.

Відповідно до наказу від 30 листопада 1903 р. Міністерство освіти Відня доручило урядовцям охороняти природу. У зв'язку з цим Львівська губернія Галичини закликала галицькі установи та окремих осіб у лютому 1904 року надати інформацію про турботу та охорону природних об'єктів. Список предметів з Карпатських гір та Поділля асоціація Природників імені Коперника було відправлено до Львова. У період з 1906 по 1913 р. голова Краківського Ребатського товариства подав у 15 листах список із 226 природних об'єктів з усієї Галичини. Однак урядовці не вжили жодних адміністративних заходів для охорони природи, тому вся охоронна робота лягла на плечі ентузіастів Асоціації натуралістів Галичина 22 липня 1907 року.

У листопаді 1910 р. Ю. Бруніцький у промові перед послами Краєвої Ради запропонував заснувати в Галичині деякі заповідники і парки.

Інтерес Чорногорії до природоохоронної природи виник після 1910 року, коли Міністерство сільського господарства та національної нерухомості доручило Львівській лісовій службі визначити природні об'єкти, які в

майбутньому можна було б віднести до заповідних територій. Шафер відвідав у 1914 році та перед війною та оглянув частину лісу Ворохтинського лісництва, але остаточного висновку про створення заповідної зони в Чорногорії не дав, лише після того, як двоє високопоставлених чиновників з Департаменту лісового господарства міністерства Сільське господарство та державні активи відвідали Чорногорію 29 жовтня 1921 року міністерство наказало блокувати 447 га лісів і пасовищ Чорногорії, що поклало початок заповідній території. Водночас у Княздворі було створено заповідну територію площею 94,1 га. Згодом відповідно до відповідних розпоряджень площу Чорногорського заповідника збільшено до 1512 га, а 907 га внесено до абсолютних. Тільки в 1930-х роках було створено природний парк у Чорногорії. [32, 135–136].

Істотний вклад в формування наукової та суспільної думки про вдосконалення сітки заповідних територій внесли природоохоронні конференції (1960, 1974 р.р.). В результаті роботи різних експедицій і досліджень пропонувались різні варіанти організації сітки заповідних територій в Карпатах.

У 1967 р. Президія Верховної Ради УРСР створила Національний комітет Ради Міністрів охорони природи УРСР, який незабаром науково підтвердив необхідність створення в Україні чотирьох національних заповідних територій. в тому числі Карпатські гори. Заповідна зона була затверджена законодавством, включаючи Карпатський національний заповідник площею 12672 га, в який були включені Говерлянське лісництво Ворохтянського лісокомбінату і Високогірне лісництво Верховинського лісокомбінату. Заповідник був затверджений Постановою РМ УРСР №568 від 12 листопада 1968 року. Згідно наказу Мінліспрому УРСР №70 від 20 березня 1974 року, вказані вище заповідні лісництва ввійшли в склад Карпатського державного заповідника, організованого як самостійна господарська одиниця.

Підвищення інтенсивності рекреаційного використання лісів, великий суспільний, науковий і державний інтерес по охороні природи і її

рекреаційному використанню вимагали зміни організаційної структури управління на частині території Карпат [33, 79–80].

З метою охорони навколишнього середовища і рекреаційного благоустрою лісових масивів у відповідності з постановою РМ УРСР №1434 від 20.12.1957 року значна частина лісів навколо населених пунктів м. Яремча, с. Микуличин, с. Кремінці (в даний час Татарів) і смт. Ворохта була переведена в категорію курортних. Карпатський державний природний парк був організований у відповідності з Постановою РМ УРСР №376 від 3.06.1980 р., наказом Мінліспрому УРСР №167 від 16.06.1980 р. і наказом об'єднання “Прикарпатліс” №316 від 29.06.1981р. на базі Карпатського держзаповідника – 6852 га, Делятинського лісокомбінату – 9 116 га, Ворохтянського лісокомбінату – 16 409 га, Верховинського лісокомбінату – 5 159 га. В склад парку були включені колгоспні і радгоспні землі Верховинського р-ну загальною площею 4 025 га, населені пункти Яремчанської міської Ради народних депутатів – 5 708 га.

У відповідності з постановою РМ УРСР від 03.06.1980 р. №376 площа Карпатського державного природного парку складала 47 269 га.

При проведенні польових лісовпорядних робіт 1981 р було виявлено розходження в сторону збільшення площі на 3 034 га, за рахунок уточнення площі в межах парку. Таким чином площа парку склала 50 303 га.

Протягом 2001 року державним підприємством “Карпатигеодезкартографія” була проведена інвентаризація земель Карпатського НПП з видачею державних актів на право постійного користування землею. Згідно матеріалів інвентаризації Карпатському НПП передано в постійне користування землі на площі 38 322 га, площа земель інших землекористувачів в межах парку складає 12 173 га, а загальна площа КНПП становить 50 495 га. Збільшення загальної площі КНПП на 192 га відбулось в 2001 р. за рахунок уточнення площі в межах парку при проведенні ДП “Карпатигеодезкартографія” інвентаризації земель парку [81, 112–114].

Сьогодні парк займає площу 5300 тис. га, з них 38 322,0 га для постійного користування парку. Довжина території з півночі на південь становить 55 кілометрів, а зі сходу на захід – 20 кілометрів.

Велика частина парку знаходиться в діапазоні абсолютної висоти – 500–2000 метрів над рівнем моря. На території парку знаходиться найвища точка України – гора Гофра (2061 метр над рівнем моря)..

Територія, яка надана Карпатському національному парку в постійне користування розділена на 12 лісництв. До складу земель включених в територію парку без вилучення їх у землекористувачів входять землі населених пунктів: м. Яремча, с. Микуличин, с. Татарів, с. Яблуниця, смт. Ворохта, частина земель Верховинського районного лісгоспу, Бистрецької с/р, Зеленської с/р.

Парк розташований у найвищій і географічно найцікавішій частині хребта Чорна гора та хребта Горган. Основна частина її території розташована у верхів'ях річки Прут, а решта – у басейні Гечеремосу. Найбільша кількість ендемічних та реліктових видів карпатської флори збереглася в альпійських ландшафтах парку та його заповідних територій, а включення цих ландшафтів до заповідних територій забезпечує надійне збереження та відновлення цінного генофонду [44].

У парку є чотири функціональні зони: охоронна зона, охоронна зона відпочинку, зона відпочинку та економічна зона відпочинку. Заповідна територія включає найцінніші примітивні, субальпійські та альпійські регіони, де у великій кількості ростуть ендемічні та реліктові рослини, на цій території розташовані верхів'я приток річки Прут та річки Хехерімос. У парку є бурі гірські ліси, горобина, гірські луки та дерновий ґрунт. Ландшафтне різноманіття представлене крутими хребтами низьких гір, бурими гірськими лісами та бурою ґрунтом та гравійним ґрунтом; льодовики Чжуншань та Гаогу розчищають круті гірські хребти та луки з коричневим гірським лісовим гравієм та гірським торфом, коричневим ґрунтом, гірською галькою, гравієм Переважно супіщані та суглинні заплави [39, 25].

Отже, Карпатський національний природний парк – своєрідний природно-рекреаційний комплекс. Сприятливі кліматичні умови, гірський рельєф, мальовничі пейзажі карпатських лісів, високогірних полонин, густа мережа стрімких гірських потоків, різноманітність рослинного і тваринного світу, наявність культурних і архітектурних пам'яток – все це сприяє інтенсивному розвитку всіх видів рекреації

Вважаємо за доцільне розглянути особливості рельєфу Карпатського національного природного парку.

Національний природний парк «Карпатські гори» входить до складу Полонсько-Чорногірської (альпійський та середньогірський рельєф Свидівської та Чорногорської гірської групи), Вододільно-Верховинської (Ворохто-Путильська давня терасова низовина) та Зовнішно-Карпатської (район) частини середньовисокі та глибокі горизонтальні долини та хребти І низькогірна хвиляста зона Верхньодністровського Бескиду. Долина Пруту в районі Чорногорії утворена в поясі поширення тектонічного фаціального поясу Хейшань з невеликими масштабами і помітною капрок, що висуває її на північний схід до поясу Скібова. Через це чорногорські хребти мають явну асиметрію. У долині Пруту Чорногорський блок представлений трьома паралельними хребтами, що простягаються з північного заходу на південний схід. На північ від головного хребта проходить хребет, розділений річкою Прут та її притоками Козьмеська (1571 м), Малишевська (1567 м) і Кукуль (1539 м).

Біля села. Ворохта, річка Прут має ознаки поздовжньої долини. Там, де долина перекривається з розширенням моноклінічної структури, у проході є характерний поздовжній поріг, який називається "пороговим ребром". Широко поширений пісковик Ямні робить долину вузькою та крутою, а притоки тут глибоко схожі на долину. У Скібовому поясі є кілька незалежних хребтів, що простягаються з північного заходу на південний схід. Найпівденніший хребет - це хребет Явірник, який покритий гравієм та річками, зсувними стінами та осколком. Крутизна північно-східного схилу хребта становить 35–45 °. Хребти розташовані на відстані 2,5 кілометра один від одного. Відкриття ямненського

пісковіку утворює круту лавинну стіну. Південно-східна частина хребта Явірника через кілька гілок досягає долини Пруту. Гребінчаста частина хребта зайнята пологою опуклою поверхнею шириною 50–150 м. Опис хребта частково складається з відкладів з бродячого світу, і його абсолютна висота (максимум – 1243,1 м) значно нижча, ніж північно-західна частина максимальної висоти хребта (1300–1431,9 м н.р.м.).

Північно-східний схил крутого хребта відокремлений долинами річок Чепеліф, Багровець та Яверник. Потік ринеться глибоко в пісковик світів Страй і Війода, з крутими кореневими берегами, подібними до неглибоких каньйонів. Анатомічна глибина схилу становить 250–300 м і вище. Продовженням хребта Явірник на правому березі є хребти з вершинами Ягода (12165 м), Куніклива (1261,0 м), Чорний Погар (1266,1 м), Гордія Добриківська (1356,8 м) та Гордя (1478,1 м). Це вододіл річок Прутеть і Піги. М'який піщаник Стрий визначає розташування його хребтів. На відслоненні твердого ямненського пісковика хребет має скелясті схили (30–40 °) і куполоподібні вершини, покриті гравієм. Північно-східний схил хребта відокремлений багатьма широкими лівими притоками річки Прутця, а саме річками Полумистий, Копчин, Шекелівка, Сиголка). Крутизна пригребеневих частин схилів коливається в межах 25–35°. На схилах переважає інтенсивний площинний змив, інколи зсуви [73, 57–58].

У середній частині схилу крутизна зменшується до 15–25° і виникає зсув. Поява твердого ямненського пісковіку призвело до утворення величезних куполих вершин, покритих гравієм, виходів порід і зсувів. Найбільш південно-східна вершина цієї групи – гора Лисина Космацька (1465,5 м), а на північний захід – вершини Шекелівка (1284 м), Гига (1117 м), Під Бердими (1301,8 м), покриті схилами та гравієм.

На півночі виділяються ті ж купольні вершини (Горган-1049 м, Малий Погар – 1076 м). Поблизу Яремче на лівому березі Пруту гірські вершини та хребти пов'язані з наявністю вилазів скель, а долини обмежуються зсувними ділянками, особливо на лівому березі Дружина, а в хребетній частині хребта з вершиною Синячка (1401,5 м) – наявність піску та гравію. Морфологічно

долина схожа на каньйон, а сама річка є селенонебезпечна. На хребті біля Буківців хребет Явірник з'єднується з вершиною Синячки. У хребетній частині хребта простежується вузька (50–80 м) опукла і рівна горизонтальна площина. Нахил змінюється від 15–20 ° до 35–40° з висотою. Основною зоною є схил інтенсивного промивання невеликими осипами [64, 121–122].

У Національному природному парку «Карпатські гори» є три ландшафти: Чорногора, Верхньопруцька низовина та Горган. Ландшафт Чорногорії представлений горами, які є найвищою частиною Карпатських гір в Україні. Він характеризується поєднанням крутих лісових ділянок, субальпійських і високогірних районів, а також терасових долин і гірських каньйонів.

Ландшафт Чогногор поділений на три зони. Територія Полонинського нагір'я представлена кількома типовими великими територіями з різним розташуванням, схилами та рослинним покривом. Типові куполи та конуси, круглі та дуже круті схили хребтів, з кам'янистими виходами.

Стародавнє льодовикове нагір'я представлено крутими, зазвичай скелястими формами рельєфу, що утворилися під час четвертинного зледеніння в Чорногорії. Великі масиви стародавніх льодовиків є типовими великими масивами. Нижче – велике кріслоподібне розширення долини.

Місцевість круглосхилового лісистого середньогір'я представлена численними хребтами і відрогами, які відрізняються асиметричними схилами. У верхів'ях Пруту збереглися бічні моренні гряди.

Ландшафт Верхньопруцького низькогір'я є низькогірною групою хребтів, з переважанням м'яких форм і дещо збільшеною розчленованістю. Поділяється на дві місцевості.

Місцевість пологосхилового низькогір'я представлена середньо- і сильно розчленованими, переважно пологими схилами. Місцевість терасових річкових долин представлена переважно низькими терасами р. Прут, які зайняті поселеннями, дорогами, злаково-різнотравними луками.

Ландшафт Горган займає всю північну частину парку і представлений великим різноманіттям ландшафтних урочищ, що об'єднані в три місцевості,

зокрема місцевість полонинського кам'яно-розсипного високогір'я, місцевість крутосхилового лісистого середньогір'я, який займає найбільшу площу в ландшафті Горган і місцевість терасових дних річкових долин представлена вирівняними поверхнями низьких терас Пруту і Прутці Яблуницького [39, 33–35; 73, 185–186].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що Чорний Черемош в околицях смт. Верховина протікав в північно-західному напрямі і в околицях смт. Ворохта впадав в Прут. На це нашттовхує ще і те, що при сучасній водоносності Прута він не зміг би виробити таку долину. Десь в середині раннього пліоцену р.Чорний Черемош була перехоплена лівою притокою Білого Черемошу і повернула в сторону сіл Криворівня та Устеріки. Досить широкі (як для гірської ділянки) терасові площадки (100–250 м) та різке їх звуження і нижчих терас (20–40 м) наводить на думку, що перехоплення Чорного Черемошу відбулось в період формування любимівсько-оскольської надзаплавної тераси р. Прут – близько 4,6–4,7 млн. років тому.

Вододіл рік Прут та Чорна Тиса понижується в околицях сіл Стебний та Поляниця, досягаючи 900 м н.р.м. Крім цього, в околицях першого р. Чорна Тиса різко повертає на південний захід, протікаючи до того в східному напрямі, Притоки Пруту (Прутець Яблунецький) та Чорної Тиси (Стебний) беруть свій початок на віддалі 0,7–0,8 км. і течуть діаметрально протилежно. Ці факти теж наводять на думку, що р. Чорна Тиса несла від с. Стебний свої води і далі на схід по сучасній долині р. Прутець Яблунецький і в околицях с. Кремінці впадала в Прут. Це, в свою чергу, веде до того, що головний карпатський вододіл проходив дещо південніше. В той час, коли р. Чорний Черемош була перехоплена, очевидно, була перехоплена і Чорна Тиса [13, 143–144].

Цікавою була перебудова річкової мережі в околицях смт. Делятин в севастопольсько-айдарський етап. Річка Прут в цьому місці повертала різко на південний захід, а потім на північний схід, обходячи з півдня антикліналь Слободи Рунгурської. Починаючи з околиць м. Коломия, р.Прут тече в самостійно виробленій долині. Тут р.Прут приймала велику ліву притоку –

Бистрицю Надвірнянську, яка при виході з гір повертала на південний схід і текла паралельно з ним, відхиляючись все більше на південь. Після опускання осі антикліналі Слободи Рунгурської р. Прут змінила напрям русла на північно-східний і в околицях сіл Добротів та Ланчин з'єдналась з р. Бистриця Надвірнянська. Долину р. Пруту по напрямку Делятин – Березів – Яблунів – Коломия успадкували ріки Ослава та Лючка. Ця перебудова відбулась, очевидно, в час, коли р. Прут формувала (ярківсько-кизил'ярську) надзаплавну терасу, тобто, 3.0-3.1 млн. років тому [72, 148–150].

Отже, в умовах парку особливо привабливими є такі гірські хребти і полонини: хребет Явірник, полонини Гундякова, Ліснова, Явірник, Зелениця, Закукол, Чорногірський хребет, полонина Заросляк, Пожижевська, Кознеска, Малі й Великі Стайки, Гропа, Веснарка, гори Говерла, Піп-Іван, Хом'як, Синяк, Брескул, Мунчель, Степанець, Дземброня, Мариш, Смотрич, Шпиці, Бребенескул, Ребра.

Українські Карпати розташовані далеко від Атлантичного океану, а гірська місцевість на території визначає формування помірного континентального клімату, який є вологим і вітряним. У Карпатах переважають повітряні маси, що зміщуються на захід, а їхній напрямок часто змінюється гірськими бар'єрами. Тому вологий помірно -континентальний клімат у всьому Карпатському національному парку змінюється і нерівномірний на різних висотах [44].

Регулярні метеорологічні спостереження на території Карпатського національного парку проводяться протягом тривалого часу. В даний час постійні спостереження проводяться на Карпатській селестоковій станції (м. Яремча) та метеостанцією на полонині Пожижевська. Крім цього, Підліснівський, Женецький, Говерлянський, Бистрецький і Високогірний метеопости проводять спостереження один раз на добу [73, 74–76].

У парку середньодобова температура становить +6,9°C. У січні найнижча середньомісячна температура -3,8°C. У високогір'ї вона майже досягає -7 °С.

Найспекотніший місяць у парку – липень. Висота над рівнем моря становить 500–600 метрів, а середня температура становить 17 ° С. На більших висотах він значно нижчий. Починаючи з вересня, почався його значний спад. У листопаді температура плато нижче центральної частини (г. Піп Іван – 0,5°) [39, 42–43].

Середня відносна вологість у парку становить 72%. Максимальне значення, а саме 100%, спостерігається в 5-7 випадках щороку, а мінімальне значення – 20% – спостерігалось на метеостанції «Підліснів» у березні 1990 року. Спостереження, проведені на шести метеостанціях з 1986 року, показують, що середній атмосферний тиск у парку становить 921 гПа. Максимум, відмічений у листопаді 1988 року – 954 гПа, мінімум у цьому ж році у березні – 882 гПа. [64, 57].

Літо в парку прохолодне і вологе, випадає чимало опадів. Сонячних днів небагато, але в окремі погодні дні температура може досягати 33–35°С. Зима в парку дуже тривала – чотири-п'ять місяців. Сніговий покрив з'являється в листопаді, а падає в березні–квітні [73, 78].

Таким чином, для даного регіону характерні такі типи погоди:

- індиферентний – незначні коливання метеорологічних умов; людина не відчуває змін у погоді;
- тонізуючий – зміна погоди сприятливо впливає на людину (особливо для хворих хронічною кисневою недостатністю, артеріальною гіпотонією, хронічним бронхітом);
- спастичний – різке похолодання, коли артеріальний тиск зростає і вміст кисню збільшується; у людей з підвищеним артеріальним тиском посилюються головні і серцеві болі пов'язані із спазмами гладкої мускулатури судин; при цьому типі погоди слід застосовувати "Відволікаючу терапію": гарячі ванни для ніг, контрастний душ, російськубаню, гімнастику [17, 82–84].

У цілому ж клімат Карпатського національного природного парку сприятливий для багатої лісової та субальпійської рослинності, для розвитку туризму та активного відпочинку в усі пори року.

Доцільно зазначити, що на схилах Карпатських гір бере початок і протікає багато річок і потоків, які об'єднуються в річці Прут та західних притоках ріки Чорний Черемош. По днищах льодовикових карів течуть у звивистих неглибоких руслах невеликі потічки, які, зливаючись, дають початок ріці Прут – головній водній артерії парку. Прут бере свій початок біля підніжжя найвищої вершини Українських Карпат – Говерли на висоті близько 1800 м. над рівнем моря і тече на північний схід. На своєму шляху він вбирає в себе чисельні потоки: Прутець Чемигівський, Кам'янку, Жонку, Женець, Піги, Прутець Яблунецький, Гомулець та інші. Дно Прута нерівне, кам'янисте, течія швидка, тому на ріці та її притоках багато водоспадів та порогів [36].

Окрім річок та струмків, у парку також є цінна мінеральна вода із сірководнем та невеликі озера льодовикового походження. Взагалі кажучи, озера в субальпійській зоні занурені через танення сфагнового моху, що росте від краю до середини, що викликало великий інтерес науковців. Це найбільший водоспад в Українських Карпатах – Гук, висотою понад 84 м. Найбільші з озер – Марічейка та Несамовите, площа яких відповідно сягає семи та трьох тисяч квадратних метрів [43].

Природні джерела є особливою цінністю Карпатського національного природного парку. На його території їх нараховується 791. Вони відіграють важливу рекреаційну роль, проте, не знайшли цілеспрямованого застосування в практичній медицині, оскільки недостатньо вивчені [44].

Рослинність Карпатського національного парку представлена добре збереженими великими масивами фітоценотичних комплексів. Більшу частину території займають букові, смерекові, ялицеві, ясеневі, вільхові та мішані ліси, зрідка вільхові, березові та соснові ліси. Найпоширенішими є буково-ялицево-ялинові та чисті смерекові ліси, зазвичай засаджені явором, ясенем, в'язом гірським. Над верхньою межею лісу формується типовий криволінійний ліс із

сосни гірської, вільхи та ялівцю сибірського, що поєднується з мозаїкою з трав, чагарників, моху та лишайника. [43].

Тваринний світ парку багатий та різноманітний, відрізняється від прилеглих територій видовим складом. Українські Карпати характеризуються чітко вираженою висотною поясністю клімату, ґрунтів та рослинності.

Отже, з метою охорони типового природного комплексу Чорногорії та ґапоргану з екологічною, історичною та естетичною цінністю, проведення досліджень у сфері охорони навколишнього середовища, створення умов для дозвілля та здоров'я, популяризації екологічних знань та екологічної освіти, Карпатський національний природний парк (Постанова Ради Міністрів України від 3 червня 1980 року).

Таким чином, Карпатський національний природний парк – своєрідний природно-рекреаційний комплекс. Сприятливі кліматичні умови, гірський рельєф, мальовничі пейзажі карпатських лісів, високогірних полонин, густа мережа стрімких гірських потоків, наявність джерел з мінеральною водою різноманітність рослинного і тваринного світу – все це сприяє інтенсивному розвитку організації природознавчих екскурсій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. У сучасному світі відпочинок, рекреація, туризм, оздоровлення – це те, що, врешті-решт, означає здоров'я – є найвищою соціальною цінністю. Тому за останні кілька десятиріч у світі поступово зростає значення туризму, необхідність розвитку якого починає усвідомлювати й Україна. Здійснення туризму неможливе без наявності відповідної природо-ресурсної бази. Організація туристичної діяльності в межах природно-заповідних територій має великі перспективи.
2. Недоторкана природна територія Карпатського національного природного парку є загальнонаціональним надбанням. Туристсько-рекреаційний потенціал парку є значним, проте до останнього часу його використовували не повною мірою. Великі перспективи має розвиток екскурсійної діяльності.
3. Організація природознавчих екскурсій на території парку дає можливість відвідувачам отримувати задоволення від спілкування з природою, поправляти своє здоров'я та відновлювати сили, розширяти кругозір, знайомитись з особливостями місцевої флори та фауни, вчитись гармонійних відносин з навколишнім природним середовищем. Ключовими завданнями таких екскурсій є поширення знань про природу, закономірності її розвитку.
4. Проведення природознавчих екскурсій на території парку характеризується певними особливостями. При прокладанні туристичних маршрутів використовуються безлісні ділянки, з яких можливий огляд гірських мальовничих панорам Карпат. Перед проведенням екскурсії екскурсовод обов'язково повинен провести інструктаж групи щодо правил огляду пам'яток природи. При проведенні природознавчих екскурсій на території Карпатського національного природного парку необхідно пересуватися тільки за строго визначеним маршрутом, на якому передбачені оглядові майданчики і місця для відпочинку. Маршрут прокладається так, щоб на ньому можна було показати найбільшу кількість рослин і тварин, типових

для даного заповідника. В екскурсії необхідно підкреслити велику роль заповідників у збереженні реліктових і рідкісних рослин і тварин.

5. Карпатський національний природний парк – своєрідний природно-рекреаційний комплекс, де створені сприятливі умови для розвитку рекреації, найкращою формою якої є розширення мережі маршрутів природознавчих екскурсій. Парк розташований у найвищому і географічно цікавому районі Чорногорії та Горган. Основна частина його території охоплює верхів'я річки Прут та її приток, а решта розташована в басейні Гечеремосу.
6. Найважливішими охоронними об'єктами парку є природні ліси, субальпійський та альпійський біоми Чорногорії, залишки сосни звичайної та кедра, що збереглися на кам'янистих піщаних шахтах Чорногорії та блоку Горган, є льодовики, льодовики та льодовики Горний ландшафт. Льодовикові, геолого-морфологічні пам'ятки. Відомо 1260 видів вищих спорових і судинних рослин, у тому числі 155 видів мохоподібних. 80 видів рослин занесено до Червоної книги України. Три рослини включені до Європейського Червоного списку: борщівник карпатський, жимолость філарна та первоцвіт полонинський. Різноманітність ландшафтів національних парків визначає різноманітність живої природи. Важливим є те, що 44 види тварин занесені до Червоної книги України, а 11 видів – до Червоної книги Європи. У національному парку є багато чудових природних пам'яток, які приваблюють туристів. Цікаво, що журавлина та інші рідкісні рослини ростуть на болотах нагір'я Рудіак, єдине місце, де росте кедр – це район Кедрувате в Чорногорії. Багато туристів захоплені скелями та печерами Довбуша. В Яремче є дивовижний водоспад «Прибій», який падає з висоти 12 м. На тлі валунів створюється надзвичайно величний та надзвичайно красивий пейзаж. Озеро Несамовите славиться своєю особливою красою. На території парку знаходиться найвища точка України-вершина гори Говерли.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Методи дослідження

Вибір методів дослідження визначався метою та завданнями роботи, характером фактичного матеріалу на кожному етапі дослідження та необхідністю отримання достовірних даних. Кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня виконувалася на теоретико-аналітичному рівні. В роботі використовувалися такі теоретичні методи дослідження:

- 1) аналіз науково-методичної літератури;
- 2) методи теоретичної інтерпретації: аналіз і синтез, узагальнення, індукція і дедукція;
- 3) метод стратегічного планування (SWOT-аналіз).

Вибір методів дослідження здійснювався за критеріями вірогідності та інформативності отримання результатів [30].

Аналіз наукової літератури інформаційних ресурсів мережі Інтернет проводився з метою детального вивчення особливостей організації та проведення походів у місцях масового відпочинку.

Узагальнення даних літературних джерел дало змогу вивчити понятійний апарат, який покладений у основу дослідження, та визначити можливості екскурсійної діяльності як складової фізичної рекреації.

Результати опрацьованого теоретичного матеріалу дали підстави визначити тенденції розвитку екскурсій на території Карпатського національного природного парку.

Метод стратегічного планування (SWOT-аналіз)

В ході проведення нашого дослідження, нами здійснено SWOT-аналіз розвитку екскурсійної діяльності на території Карпатського національного парку.

Технологія проведення SWOT-аналізу передбачала дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища в якому може функціонувати та розвиватися екскурсійна діяльність.

В ході проведення дослідження нами були визначені можливості та перешкоди, які виникають на шляху його розвитку організації екскурсійної діяльності Карпатського регіону. Разом із цим, була здійснена оцінка шляхів підсилення слабких і максимального використання сильних сторін, а також, аналіз, який передбачав розробку екскурсій, які є і можуть виникати у перспективі та є ідеальним у стратегічному плануванні розвитку Карпатського регіону.

Крім цього, це дало можливість збагатити теоретичні здобутки у сфері стратегічного планування розвитку рекреаційної діяльності, узагальнити описову частину аналізу організації екскурсій на території Карпатського природного парку, формування стратегії.

В ході проведення нашого дослідження, нами здійснено SWOT-аналіз розвитку екскурсійної діяльності на регіональному рівні, зокрема в Національному Карпатському природничому парку.

Загалом за темою кваліфікаційної роботи другого (магістерського) рівня опрацьовано понад сотню літературних джерел та матеріалів мережі Інтернет, у тому числі дисертаційні роботи, автореферати, статті науково-методичних та науково-теоретичних періодичних видань. Також було приділено увагу законодавчим і нормативним документам. До списку використаної літератури увійшли 88 літературних одиниць.

2.2 Організація дослідження. Для організації дослідження ми керувалися спеціальними вимогами щодо правил його провєлення. Характер дослідження передбачав його багатетапну організацію, де кожен етап вирішував специфічні завдання і мав свої особливості. Кваліфікаційна робота виконувалася впродовж 2020–2021 навчального року.

Поставлені мета і завдання дослідження визначили натупну послідовність їхнього проведення:

На **першому етапі** (вересень 2020 – січень 2021 року) – вивчено і теоретично осмислено суть проблеми, здійснено аналіз доступної науково-методичної літератури з проблеми дослідження.

На **другому етапі** (лютий – березень 2021 року) – здійснено пошук проблеми, що заважають розвитку природознавчих екскурсій на території парку .

На **третьому етапі** (квітень 2021 – червень 2021 року) – окреслено пропозиції щодо оптимізації екскурсійної діяльності на території Карпатського національного парку та сучасні підходи до розробки маршруту екскурсії.

На **четвертому етапі** (серпень 2021 – листопад 2021 року) – опрацювання та аналіз результатів дослідження, форматування тексту кваліфікаційної роботи, формулювання висновків, підготовка до захисту.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДОЗНАВЧИХ ЕКСКУРСІЙ КАРПАТСЬКИМ НАЦІОНАЛЬНИМ ПРИРОД-НИМ ПАРКОМ ЗА ДОПОМОГОЮ SWOT- АНАЛІЗУ

3.1 Проблеми, що заважають розвитку природознавчих екскурсій на території парку.

Національні природні парки – це дослідні установи національного значення охорони природи, дозвілля, культурної освіти та науково-дослідної роботи. Вони створені для охорони, відтворення та ефективного використання природних комплексів та об'єктів. Вони мають особливу охорону природи, здоров'я, історію та культуру, науку, освіта та естетична цінність. Серед основних завдань національного природного парку можна належним чином виділити такі: охорона природних комплексів та об'єктів, створення умов для рекреаційної діяльності, проведення наукових досліджень та проведення заходів з екологічної освіти.

Разом з тим поєднання таких двох протилежних завдань, як охорона природи і надання рекреаційних послуг-ускладнено. Так, туризм, відпочинок та інші види рекреаційної діяльності, в тому числі екскурсійної, на території національного природного парку певною мірою суперечать цілям та завданням охорони природи. Негативний вплив екскурсантів на навколишнє природне середовище проявляється у витоπτуванні стежок, що в свою чергу спричиняє прогресування лінійної ерозії, знищенні окремих видів тваринного та рослинного – світу, в тому числі зникаючих і рідкісних, пошкодженні рослинних угруповань, пошкодженні місць проживання та розмноження тварин тощо [52, 22].

Тому, щоб не зашкодити природним комплексам та об'єктам, подальший розвиток екскурсійної діяльності має поєднуватись з ефективною роботою, спрямованою на збереження та примноження рекреаційно-туристичних ресурсів для майбутніх поколінь. Необхідно виділяти два основні завдання

екскурсійної діяльності, що здійснюється в межах національного природного парку, зокрема створення умов для розвитку організованого та контрольованого відпочинку, пізнавальної діяльності, а також мінімізація негативного впливу рекреаційної і господарської діяльності на природні комплекси та об'єкти. При цьому, рекреаційна діяльність може розглядатись як умова збереження природи, і як альтернатива її традиційному господарському використанню.

Критеріями такої унікальності є рідкісність у природі в результаті природних причин або ж в результаті господарської діяльності. Такі ділянки і об'єкти також мають пряме рекреаційне значення і входять до числа тих, які варто демонструвати відвідувачам. Для огляду відвідувачів призначені такі об'єкти - мальовничі ландшафти, географічні феномени, пам'ятки природи. І саме вони виступають рекреаційними ресурсами національних природних парків. Відбір рекреаційних ресурсів спирається на такі вимоги, як емоційне і пізнавальне навантаження туризму та відпочинку. При цьому пізнавальність є невід'ємною умовою будь-якої рекреаційної діяльності, що здійснюється на території національних природних парків, а її основою мають бути не лише пам'ятки природи чи інші привабливі для огляду об'єкти, але і вся історія природного розвитку локального регіону [55, 84].

Розвиток природознавчих екскурсій в Карпатському національному природному парку стримується рядом чинників:

- відсутність відповідної інфраструктури;
- недостатнє інвестування;
- у штатних працівників відповідних структурних підрозділів, адміністрацій, установ не вистачає достатнього досвіду і знань з організації екскурсій, зокрема, в області маркетингу, ціноутворення, пізнавальних програм для різних категорій відвідувачів;
- у сфері ціноутворення немає єдиних (базових) нормативів плати;
- недосконалість, спеціалізованих маршрутів і програм для різних категорій туристів (відсутність туристичного продукту, що відповідає міжнародним зразкам);

- недооцінка часті місцевого населення в розвитку туризму [31, 63].

3.2 Пропозиції щодо оптимізації екскурсійної діяльності на території Карпатського національного парку

Виходячи з аналізу особливостей проведення природознавчих екскурсій, проблем, що заважають розвитку екскурсійної діяльності та природних ресурсів можна виділити основні напрямки розвитку та управління організованого туризму, відпочинку і екскурсій в тому числі на території Карпатського національного парку:

- здійснити рекреаційну оцінку території Карпатського національного природного парку;
- забезпечити охорону рекреаційних ресурсів парку, аналіз їх стану і екологічний моніторинг;
- забезпечити раціональне та невиснажливе використання рекреаційного потенціалу, встановити режим експлуатації рекреаційних ресурсів;
- вивчити потоків рекреантів та особливості переміщення їх на території парку;
- здійснити квотування кількості відвідувачів у відповідності до гранично допустимих норм рекреаційного навантаження;
- забезпечити облаштування і прибирання території, підтримання в належному стані екскурсійних об'єктів, облаштування екологічних стежок, зон відпочинку, оглядових місць, кутків природи;
- відновити ландшафти та поліпшити санітарний стан територій рекреаційної зони;
- відновити, реконструювати, реставрувати та забезпечити санітарно-гігієнічний догляд за туристично-екскурсійними об'єктами, частково чи повністю втраченими внаслідок впливу соціальних або природних факторів;
- провести роботи, пов'язані з відновленням ландшафтів та поліпшенням санітарного стану територій в зонах відпочинку, на трасах екскурсійних

маршрутів, у місцях розташування туристичних комплексів та окремих екскурсійних об'єктів;

- організувати бесіди, лекції, екскурсії, випуски спеціальних матеріалів у туристичних господарствах, туристичних клубах з метою проведення ефективної природоохоронної роботи серед туристів;
- забезпечити безпеку відвідувачів (в тому числі, інформаційне забезпечення, пункти медичної допомоги, рятувальні служби, засоби зв'язку);
- вивчити можливості створення на базі Карпатського національного природного парку гірської рятувальної пошукової служби;
- визначити місця на туристичних маршрутах з певними особливостями безпеки пересування (для прикладу, каменепади, перехід через стиглі насадження у мокру погоду, де мають місце падіння відмерлих гілок та інші);
- встановити попереджувальні знаки та огороження на всіх туристично-рекреаційних об'єктах та туристичних маршрутах в місцях з найбільшим ризиком для життя людей;
- організувати розробку та виготовлення інформаційно-рекламної продукції, високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу, спеціалізованих туристичних видань (газет, журналів, методичних посібників, підручників, довідників, путівників, карт, картосхем тощо), постійних радіо- і телепрограм;
- створити сучасну інформаційно-рекламну і маркетингову системи, основні завдання яких полягає у вивченні та прогнозуванні попиту на екскурсійні послуги, забезпеченні балансу між попитом і пропозицією;
- організувати кадрове забезпечення, роботу з кадрами, професійне навчання екскурсоводів;
- організувати школи молодих гідів;
- забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату щодо розвитку туристичної інфраструктури, залучення інвесторів; створення

робочих місць, збільшення надходжень до бюджету; стимулювання підприємницької активності місцевого населення в сфері туризму, в тому і екскурсійної справи;

- покращити співробітництво туристичних організацій, контрольно-рятувальних служб та природоохоронних органів України з питань охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки;
- покращити рекламне забезпечення рекреаційної діяльності (проспекти розіслати всім школам, турагентствам, турагентам та в пресу давати відповідно сезону рекламні повідомлення);
- організувати підготовку матеріалів для видання нових туристичних путівників, довідників, карт, брошур і буклетів про туристично-рекреаційний потенціал парку;
- поповнювати інформацію про нові екскурсійні маршрути на офіційному сайті Карпатського національного парку;
- допрацювати склад екскурсійних маршрутів, розширивши їх за рахунок як лісових угідь, так і цікавих для туристів об'єктів, які знаходяться в населених пунктах, включивши їх до цих маршрутів;
- взяти на облік всі мінеральні джерела на туристичних маршрутах, облагородити їх, провести дослідження їх складу та скласти на них відповідні паспорти;
- виготовити технічну документацію та облаштувати свердловини з мінеральною водою, спорудити водогін з кюветом;
- провести розчищення екскурсійних маршрутів (зняти завислі дерева, підправити переходи через потічки і річки);
- провести маркування існуючих туристичних маршрутів на території парку;
- організувати ремонт навісів на місцях привалів організованих туристів, де вони є, та встановлення на тих туристичних маршрутах, де їх немає;

- збільшити кількість інформативного матеріалу на екскурсійних маршрутах про особливості лісових насаджень, рідкісні види рослин та тварин, унікальні пам'ятки природи на території парку;
- виділити місця із значним рекреаційним навантаженням і обумовити в договорах, що рух групи туристів у таких місцях здійснюється тільки строго по влаштованих стежках і відхилення від маршруту не дозволяється;
- організувати платні стоянки особистого транспорту туристів в місцях початку екскурсійних маршрутів та, якщо маршрути закінчується в іншому місці, ніж починається, організувати перевезення туристів до місць стоянок автотранспорту;
- виготовити та розмістити вказівники українською та англійською мовами на автомобільних шляхах парку;
- провести обстеження лісових ландшафтів з метою організації нових екскурсійних маршрутів та продовження вже існуючих;
- з метою залучення шкільної та студентської молоді до вивчення природи рідного краю та виховання екологічної культури обладнати в кожному лісництві природознавчі маршрути, забезпечивши їх відповідною інформацією;
- створити інформаційні центри для відвідувачів у межах населених пунктів в парку та поза межами парку;
- створити нові та впорядкувати існуючі вольєрні господарства з метою використання їх як екскурсійних об'єктів.

Таким чином, необхідно враховувати туристичні та рекреаційні ресурси, наявні в Карпатському регіоні. Створення та умови організованого та контрольованого туризму, дозвілля та іншої рекреаційної діяльності в заповіднику є спеціальними підрозділами департаменту управління національним природним парком та іншими підприємствами, установами та організаціями на підставі угоди з управлінням парку.

3.3 Сучасні підходи до розробки маршруту екскурсії

При виборі маршруту екологічної стежки необхідно враховувати такі умови:

- 1) доступність туристичних маршрутів (відстань від населених пунктів, зручність транспортування та зв'язку);
- 2) естетичне вираження пейзажу.

Карпатський національний природний парк багатий на природні ресурси, унікальні природні об'єкти, на основі яких розробляються цікаві екскурсії. У нашому дослідженні ми розробили на території парку три пішохідні екскурсії:

- в низькогір'ї (маршрут №1);
- середньогір'ї (маршрут №2);
- високогір'ї (маршрут №3);

Маршрут №1. Ямна – водоспад Капливець – г. Маковиця – Скелі Довбуша та Камінь Довбуша – водоспад «Пробій» – Яремчанський музей етнографії та екології Карпатського краю – Вольєрне господарство – водоспад «Дівочі Сльози».

Маршрут стартує на території Ямнянського лісництва. Команда пішла кам'яною дорогою через мішаний ліс, де переважає лісовий бук, який є цінною деревною породою для заліснення, поліпшення ґрунту та захисту ґрунтів. Крім бука, є ялина і ялиця. Схилу частину пасма займають луки. У траві зустрічаються невисокі кущі ялівцю сибірського.

Трав'яний покрив являє собою типову смугу змішаних букових лісів. Лугова рослинність, що зустрічається по дорозі, представлена трав'яно-злаковою групою, а також задіяні червонокнижні види: арніка, астрація велика, рябий і барвінок, черевиця газонокосарка. Дзвіночки та квіти королеви привертають увагу.

Буковий ліс є домом для багатьох насінників. Це сойки, горіхи, кабани, миші та норки. Тут можна побачити плямистих тритонів. При проходженні маршруту можна зустріти благородного оленя та косулю європейську.

Наступним об'єктом є водоспад «**Капливець**». Водоспад «Капливець» відносять до потоку Прутєць Чеміговській. Він знаходиться на відстані 2,5 км. від Яремче з правого боку дороги. Водоспад «Капливець» в Микуличині відомий тим, що видає мелодійні звуки, показуючи свою велич і красу. Нажаль, водоспад щорічно знижується в результаті водної ерозії. У 1847 році неподалік від представленого водоспаду діяла Дегтярна. Також відомо, що Капливець відвідав знаменитий письменник України Іван Франко, який умів цінувати красу Карпатських регіонів.

Водоспад Капливець видає прекрасні звуки, які в сукупності створюють мелодію величі, краси і розчулення. Водоспад Капливець – пам'ятка Карпат, яка розповість туристам про відлуння минулих століть і таємниці природи. Зовсім не даремно цю територію відвідувачі іменують "Микуличинською Швейцарією".

Далі, рухаючись по хребту, ми пропонуємо піднятися на вершину **г. Маковиця**. Ця гора висотою 984 м над рівнем моря є найвищою вершиною в околиці Яремче. Назва походить від слова маківка, тобто верхівка. Є і інша версія походження цієї назви – слово Маковиця з мови санскрипу означає місце поклоніння. Місце поклоніння – це капище. А капище слугувало місцем жертвопринесення. В старовину поселення було особливе місце, де проводились ритуальні обряди відспівування, поклоніння, жертвопринесення. Ці місця відрізнялись від загалом пересічної місцевості, вони були наділені особливою енергетикою.

Північні та північно-західні схили гори круті, південні – більш пологі. Гора вкрита майже суцільними лісами (дуб, граб, бук). Як домішки трапляються дика яблуня, груша й черешня. Багатий трав'яний покрив. Деякі рослини занесені до Червоної книги України.

Далі ми пропонуємо направитись до **Скель Довбуша**. Історія антифеодальної боротьби галицьких селян пов'язана з цими селами, і рух карпатських селян, званих опришками, розпочався у XVI столітті. У 1930–1940-х роках головою Оприського загону став Олекса Довбуш, який, за

легендою, був людиною великої душі та сили. Люди увічнили пам'ять легендарного ватажка у місцевих пам'ятниках, пов'язаних з його ім'ям: Скеля Довбуша, Скеля Довбуша, Стежка Довбуша.

Довбушів камінь став священним місцем, про що розповідають цікаві легенди. Одна з них розповідає, як під час набігу на садибу опришки стали великою скелею на перешкоді, і ніхто не знав, як її подолати. Тоді Олекса взяв його, засунув у замок, потім підняв і поставив на широкій дорозі, щоб люди бачили і були щасливі, що їх ніхто не може подолати. Нехай знає ворог: сила народу міцна, як цей камінь.

Тут бували видатні діячі літератури, науки і культури: І. Франко, М. Коцюбинський, В. Гнатюк, Ф. Колесса, С. Крушельницька. Відомий поет і вчений В. Щурат присвятив цій пам'ятці свою поезію «Довбушеві комори».

Біля Довбушського каменя розпочався художньо-меморіальний комплекс «Стежка Довбуша», створений у місці, оповитим легендами про ватажка опришків у Карпатах. Стежка пролягає між скелями і веде до Горганжапруцького кряжу. З околиці селища с. Ямна можна дістатися до унікальної скелі Довбуша. На верхів'ях річки Прут, на правому схилі долини посеред лісу, є безліч скель висотою до 20 м. За переказами, тут була печера, де ховався гуцульський ватажок. Також є дані, що раніше на цьому місці була база опришків, яка згодом була табором для загону Олекси Довбуша.

Ці скелі приваблюють досвідчених альпіністів. Існують маршрути змагань різної складності.

Наступною метою на нашому маршруті стане водоспад «Пробій». Водоспад – один з найвідоміших карпатських водоспадів, широко відомий як Яремче. На південній околиці Яремче, у ущелиноподібній частині долини річки Прут, є стрімкий водоспад і, нарешті, 8-метровий водоспад, який доповнює місцеві мальовничі природні куточки. Цей чарівний водоспад заввишки всього кілька метрів приваблює багатьох туристів, зачарованих своєю незвичайністю, кольором та життєвою силою. Над водоспадом був побудований 20-метровий

міст, і найсміливіші місцеві жителі стрибали з мосту. Кажуть, що за водоспадом є ущелина глибиною 30 метрів.

За історичними даними, висота водоспаду понад століття тому була втричі вище. Коли русло річки було готове до дрейфу, використовували вибухівку. Потім русло річки поглиблюється, але водоспад зменшується.

Крім естетичної насолоди, дивлячись на це унікальне явище в його красі, ви також відчуєте приплив енергії та життєвих сил. Гуцули вірять, що місце поблизу гірського водоспаду має цілющу енергетику і може стимулювати творчу працю художників.

Неподалік від Пруту на скелястих скелях правого берега Пруту є так звані готичні складки (за оцінками фахівців, їм 60–75 мільйонів років)..

Далі пропонуємо відвідати **Яремчанський музей етнографії та екології Карпатського краю**. Музей створений 1.01.2007 року шляхом реорганізації Музею визвольних змагань Карпатського краю, який в свою чергу був утворений на базі Музею партизанської слави.

У 1967 році за проектом архітектора В. Стасіва була збудована оригінальна споруда музею, що ззовні нагадувала партизанський курінь. Саме тут і розмістили, реорганізований з краєзнавчого, музей Партизанської слави імені Ковпака, котрий аж до проголошення Україною Незалежності у 1991 році, виконував роль важливого осередку ідеологічної радянської пропаганди, цілеспрямовано фальсифікуючи історичну правду періоду II світової війни, та боротьбу українців за свою незалежність. Тому, у 1993 році музей був реорганізований у Карпатський крайовий музей визвольних змагань, що розмістився у трьох залах нової експозиції, яка розкрила історію визвольного руху на західноукраїнських землях: створення Легіону Українських Січових Стрільців (УСС), Української Галицької Армії (УГА), молодіжної організації «ПЛАСТ», діяльність ОУН, проголошення Карпатської України, боротьбу Української Повстанської Армії (УПА) та дивізії «СС Галичина».

У зв'язку зі зростанням кількості меморіальних музейних комплексів, присвячених визвольній боротьбі та зосередженню їх, здебільшого в обласних

центрах, музей зазнав чергової реорганізації. У 2007 році, ставши філією Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, заклад отримав назву Музей етнографії та екології Карпатського краю.

Цю ідею виникнення музею вважають необхідністю повернення до основи культуротворення як генетичного коду країни. Місія музею – розкрити неповторність традиційної народної культури через технологію музеєзнавства крізь призму екології душі, що виросла і сформувалася в неповторному карпатському краєвиді, яка втілена в різних сферах людської діяльності та зберігає історію кожної з них. епохи Тенденції, релігійні ідеології та національне визволення. конкуренція. Поряд з активною збиральницькою діяльністю, націленою на формування нової експозиції, у виставкових залах музею постійно відбуваються цікаві виставки творів народного та образотворчого мистецтва, тематичні круглі столи, уроки народознавства для учнівської та студентської молоді, а також зустрічі з відомими творчими особистостями краю.

Мета музею – відобразити традиційну систему життя карпатського народу в природних та соціальних культурних умовах їх проживання, використання природного середовища, традиції раціонального природокористування, формування та функціонування нації. І екосистема, що демонструє все традиційне народне мистецтво Карпатського регіону.

Окрім того, важливою ланкою роботи Музею є організація та проведення фестивалів, семінарів, конференцій та круглих столів, де порушуються проблеми з питань екології, історії, розвитку народних ремесел, відповідно до вимог часу.

Наступна мета нашого туру - вольєр, який був створений у 1992 році в Карпатському національному природному парку для охорони та розведення диких тварин. Власником цієї нерухомості площею 5,3 га, що складається з 6 частин, є сім'я благородних оленів, що складається з 5 осіб. Це представники стрункості, елегантності, гордості та краси карпатської фауни. Природна

популяція благородного оленя в Україні виживає лише в Карпатах. Зустріч з оленем приносить щастя дорослим і дітям. У природних умовах вік оленів може досягати 12-15 років, а в неволі вони можуть жити до 30 років. Значні вольєри, кормові бази, природні умови та ретельний огляд співробітниками служби національної охорони повністю забезпечують сприятливе середовище проживання для тварин. Тут встановлено годівницю з навісом, що створює особливе місце у разі сильного погоди, сильного снігу, шторму.

Туристи дуже цікавляться поселенцями в сусідньому районі: сильний кабан спокійно виглядає з -за куців. Сюди привезли трьох людей, яким їм було шість місяців, і вони швидко адаптувалися до подібних їм умов. Укорінена частина молодого кабана містить усі необхідні природні комплекси для забезпечення їх комфорту. Верхня частина - густі ялини та лісові горіхи, нижня – старовинний ліс, а нижня – природне болото серед верб, де ці тварини люблять купатися.

Екскурсивод або черговий персонал цілодобово стежить за порядком у вольєрі та розповідь про життя та звички представників тваринного світу. З найближчої інформаційної станції відвідувачі дізнаються про мешканців лісу: лисиці, вовки, ведмеді та їх моделі будинків (печери, барлоги) розташовані над маршрутом. Це місце приваблює багатьох туристів, тому що тут є зона відпочинку з павільйонами, навісами та майданчиками для приготування барбекю.

Тоді ми запропонували підійти до водоспаду «Дівочі сльози». Цей водоспад розташований на річці Дружина. Цей унікальний водоспад впадає в Придністров'я з високого берега каньйону. Цікаво, що по-перше, верхня гряда, з якої стікає вода, продовжує збільшуватися: потік води приносить іони кальцію, які осідають на краю породи, збільшуючи її об'єм. Цей водоспад відрізняється від будь-якого водоспаду Західної України - невеликий струмок зупиняється на скелі і стікає по покритому мохом вапняковому карнизі, через відсутність проходу перетворюється на безліч крапель води, що падають в повітрі, утворюючи цікавий водоспад. . Водяна завіса. Кількаметровий потік

води закривав невеликий грот, який міг вмістити кілька людей. Не дивно, що в гротах різних періодів (за фольклором) жили відлюдники. «Дівочі сльози» – чарівний, таємничий і барвистий об’єкт у природі, тому що в цьому місці падаюча вода та загадкові водорості злипаються, як лози, створюючи ефект сліз, що також пояснює особливу назву водоспаду. Місцеві жителі називають цей водоспад священним, бо поблизу є чарівна печера відлюдників. Є також два великі гроти, які, на думку краєзнавця, художника, археолога Петра Перекліта (Peter Pereklit), ймовірно, будуть притулком для відлюдників [31].

Маршрут № 2. Долиною річки Женець. Женецьке лісництво (долина річки Женець) – водоспад «Гук». Довжина маршруту – 4800 м.

Маршрут починається біля Зенецького лісгоспу на висоті 800 м. З центральної магістралі, проходячи через підвішені кладки та залізничні переїзди, група туристів увійшла до Зенецького лісового господарства. Поруч є два джерела з чистою холодною водою та павільйон, звідки відкривається панорамний вид на село. Микуличина-Підліснів.

За 200 метрів від траси зліва є ставок, а за мостом праворуч – ігровий майданчик «Жнець». На відстані 1000 метрів від деревної маси на річці Женець є невеликий водоспад заввишки 1,5 м. За водоспадом, на березі, знаходиться мальовнича галявина, на якій можна відпочити (відома як «єврейське поле»). Тут типова гірсько – лучна флора. Серед основних моментів зеленого килима найбільш помітними є карпатська гірська волошка, арніка, плямистий рододендрон та кулястий траунштейнер. По дорозі до водоспаду також можна зустріти лисицю, карпатську білку. Серед плазунів зустрічається гадюка звичайна, а із земноводних – саламандра плямиста.

За мостом можна побачити дві садиби, які належать місцевим мешканцям. Поруч знаходиться метеостанція Зенецького лісництва. Наприкінці лісової дороги ще 30 метрів на стежці до кінця маршруту-водоспаду.

Водоспад Хук розташований на висоті 900 метрів над рівнем моря і був викликаний повенями після війни. Вода вільно падає з гори приблизно на 15 м. Місцеві жителі назвали водоспад Хуком через його шум і гул. Водоспад

виливається вниз, утворюючи природну ванну, так що кожен, хто досить сміливий, може зануритися у прісну воду гір.

Через постійну вогкість і бризки водоспаду рослинність тут пишна і різноманітна. Широке кругле листя розкидане білим кременем. Біля води можна побачити болото незабудки, білі кульбаби, болотисті калюжі, міський гравій, герань Робертова та болотний граб.

Маршрут № 3. На озеро Несамовите. Озеро Несамовите – Інститут екології Карпат НАН України – гора Шпиці – гора Гомул – гора Маришевська Велика – гора Заросляк.

За мостом можна побачити дві садиби, які належать місцевим мешканцям. Поруч знаходиться метеостанція Зенецького лісництва. В кінці лісової дороги, дорогою до озера Несамовите. Він розташований у заповіднику Говерла, недалеко від хребта Чорної гори, під вершиною гори Туркул, приблизно на 1750 метрів над рівнем моря. Озеро та його околиці є незвичайним та вражаючим куточком незайманої природи гір: високі скелі чи альпійські вершини, покриті яскраво-зеленими пухнастими килимами, глибокі долини, утворені стародавніми льодовиками, усіяні горами Смути зеленої вільхи та лугові складки з виступаючими кам'яні ребра, доріжки та чиста вода.

Місцевість поблизу Frenzy вражає своєю чудовою доісторичною формою. Невидима гігантська стіна, що залишилася, врізається в чашоподібну долину, обмежену дуже крутим і високим берегом, і розрізає її на три частини. Це голі, дуже гострі й круті стіни – Кізли Малі і Кізли Великі. Стирчать нарости на тонких хребтах цих козлів-гострі списи і вежі. Суворі долини вистелені м'якими оксамитовими килимами, вкрита горами і нескошеною травою, що різко контрастує з суворою, загрозливою місцевістю з гострими і голими скельцями. Краєвиди чарівні – заради такого враження хочеться приходити сюди знов.

Про Несамовці існує безліч легенд. Кажуть, що якщо в озеро кинути камінь, він закипить, і мандрівники зустрінуть по дорозі погану погоду. Інша "правдива" історія розповідає про душі самогубців, які збираються танцювати

біля озера. Горе тому, що потрапляє в руки нечестивих. Єдиний захист – це звук трембіти, від сумного звуку якої вони втікають.

На вершині гори Пожижевська знаходяться будови метеостанції і **Інститут екології Карпат НАН України**, який є наступним об'єктом нашої екскурсії. Головним завданням Інституту є здійснення фундаментальних і прикладних досліджень з метою одержання нових наукових знань у галузях екології, екосистемології, геосоціосистемології, ботаніки, зоології, охорони природи, екоморфогенезу рослин і популяційної екології, сприяння науково-технічному прогресові та соціально-економічному й духовному розвитку суспільства.

Інститут екології Карпат є державною науковою установою Національної академії наук України і входить до складу Відділення загальної біології НАН України.

Далі маршрут пролягає до **гори Шпиці** (1863 м) – одна з найцікавіших гір у Карпатах. Її східні схили оперезані скельними виступами заввишки 20 – 50 м, які справді нагадують шпиці (звідси й назва гори).

За деякими даними, ці породи мають аж 15 рядів і складаються в основному з олігоценового магурського пісковика, що є наслідком давніх гірських льодовиків, що виникли в четвертинних Карпатах.

Північно-західна частина гори являє собою велику улоговину Данцигських гір, обмежену Великим Козячим хребтом і Маленьким Козячим хребтом. Трохи праворуч, у напрямку на північ від гори Спиця, видніється гора Гомуль, а трохи правіше, на північному сході – Велика Маришевська гора. На півдні розташована гора Бребенскур, яка є не лише другою за висотою вершиною Чорногорії, а й другою за висотою вершиною України. На південному схилі Шпиця знаходиться айсберг з чудовими масштабами і красивими краєвидами, також відомий як айсберг Гажина. Він утворений скелястими схилами гір Шпиці і Ребра. За словами місцевих, тут похований ватажок опришків Олекса Довбуш. У 1878 році тут був побудований і діяв перший в Українських Карпатах туристичний притулок, названий на честь Яна

Грегоровича, одного із засновників Коломийсько-татрського товариства. Перший вказівник на гору Спіца був побудований у 1884 році. В районі гінаагіни дуже мало туристів, але влітку час від часу сюди приїжджають пастухи (переважно з сіл, найближчих до гір Бістречча), щоб пасти овець, коней та велику рогату худобу.

Гора Шпиці вкрита трав'янистими і напівчагарниковими альпійськими луками. Є рідкісні представники флори, такі як кліннея північна, білотка альпійська, соссюрея альпійська, кортуза Маттіолі тощо. На схилі пагорба також можна побачити цікаву рослину сугайник клузія, яка перебуває під загрозою зникнення і тому охороняється. Багато чорниці та журавлини.

Тоді ми пропонуємо піднятися на гору Гомуль-мальовничу вершину поблизу 1786-метрового Чорногорського хребта. У перекладі з румунського слово "Gomul" означає "невидимий".

Гора Гомуль вкрита трав'янистими і напівчагарниковими альпійськими луками. Трохи далеко від головного хребта Чорногірського унікальні вершини настільки привабливі. Однак, як правило, Гомуль досі не підкорюють туристи.

Наступним місцем для відвідування буде Маришевська Велика гора або Маришевська полонина на сході. Луг Маришевська приваблює туристів своїм альпійським ландшафтом і служить зручним місцем для тимчасової бази заповідника, адже на полонині є хатинка та джерело. Маришевська гора виходить на вершини Пожижевської, Гомуля та Говерли.

Після чого пропонується підійти до **спортивно-оздоровчої бази Заросляк**. Ця базарозташована в мальовничому куточку Карпат на території Карпатського національного природного парку в 18 кілометрах від селища міського типу Ворохта, на висоті 1330 метрів над рівнем моря, біля самого підніжжя гори Говерла у верхів'ї річки Прут і поєднує в собі спокій і тишу, з прекрасними умовами для спорту і відпочинку.

Завдяки своєму унікальному розміщенню, чистому повітрю, наповненому гірським запахом і ароматом хвойних дерев, ця база привертає увагу багатьох туристів.

Отже, одним з пріоритетних напрямків розвитку туристичної діяльності на території Карпатського національного природного парку є організація природознавчих екскурсій. Проте поєднання таких завдань як охорона природи і надання екскурсійних послуг – ускладнено. Щоб не зашкодити природним комплексам та об'єктам екскурсійна діяльність має поєднуватися з ефективною роботою, спрямованою на збереження та примноження рекреаційно-туристичних ресурсів для майбутніх поколінь.

Таким чином, оптимізація розвитку природознавчих екскурсій на території парку можлива при виконанні наступних завдань, зокрема відновлення та забезпечення санітарно-гігієнічного догляду за туристично-екскурсійними об'єктами; розробка та виготовлення інформаційно-рекламної продукції, спеціалізованих туристичних видань; вивчення та прогнозування попиту на екскурсійні послуги в межах парку; формування сприятливого інвестиційного клімату; доопрацювання складу екскурсійних маршрутів, та ін.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Якщо говорити про проблеми, які заважають розвитку екскурсійної діяльності, то до основних з них можна віднести: недостатність інвестицій в розвиток екскурсійної справи, ліміт штатних кваліфікованих працівників з необхідним досвідом і знаннями, недосконалість спеціалізованих маршрутів і програм для різних категорій туристів. Також важливою проблемою Карпатського національного парку є недостатнє фінансування. Саме розвиток природознавчих екскурсій може створити додаткові джерела фінансування для покращення функціонування парку.
2. Необхідно виділяти два основні завдання екскурсійної діяльності, що здійснюється в межах національного природного парку:
 - створення умов для розвитку організованого та контрольованого відпочинку, пізнавальної діяльності;
 - мінімізація негативного впливу рекреаційної і господарської діяльності на природні комплекси та об'єкти.
3. Мінімізувати негативний вплив рекреаційного господарства та екскурсантів на природне середовище і його компоненти дозволить проведення в парку заходів у наступних напрямках:
 - проведення комплексних наукових досліджень територій щодо можливостей і наслідків розвитку на них екскурсійної діяльності;
 - розробка економічного механізму використання частки доходів від розвитку екскурсійної діяльності для охорони навколишнього середовища;
 - виховання у екскурсантів почуття особистої відповідальності за стан довкілля, культури поведінки в природі;
 - введення штрафних санкцій щодо порушників встановлених санітарно-екологічних норм організації та проведення екскурсійної діяльності.

4. Карпатський національний парк має унікальний природний потенціал. Парк зберіг самобутність природних комплексів, має багаті традиції в галузі раціонального природокористування та охорони природи, заповідній справі. Названі критерії є важливими складовими розвитку природознавчих екскурсій. Проте цього недостатньо для створення якісного продукту. Для розвитку екскурсійної діяльності в межах парку стає необхідним на цьому етапі розв'язання тактичних завдань: забезпечення кваліфікованими кадрами; створення адекватної цінової політики, державний підхід, особливо в управлінському та фінансовому забезпеченні.
5. Раціональне використання природних ресурсів парку, розумне поєднання організації природознавчих екскурсій з охороною природи дозволить покращити забезпечення населення рекреаційно-туристськими заходами і досягнути певних успіхів в природоохоронній діяльності. Для збереження рекреаційних територій необхідно дотримуватися норм навантаження і визначати гранично допустимі (максимальні) рекреаційні навантаження на територію. Природні рекреаційні ресурси – незамінні складові ресурсної бази природознавчих екскурсій. Тому їх раціональне використання, відновлення та охорона є важливими питаннями. Розвиток природознавчих екскурсій сприятиме популяризації Карпатського парку не тільки на регіональному, а також на загальнодержавному і міжнародному рівнях.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У сучасному світі відпочинок, рекреація, туризм, оздоровлення – це те, що, врешті-решт, означає здоров'я – є найвищою соціальною цінністю. Тому за останні кілька десятиріч у світі поступово зростає значення туризму, необхідність розвитку якого починає усвідомлювати й Україна. Здійснення туризму неможливе без наявності відповідної природо-ресурсної бази. Організація туристичної діяльності в межах природно-заповідних територій має великі перспективи.
2. Недоторкана природна територія Карпатського національного природного парку є загальнонаціональним надбанням. Туристсько-рекреаційний потенціал парку є значним, проте до останнього часу його використовували не повною мірою. Великі перспективи має розвиток екскурсійної діяльності.
3. Організація природознавчих екскурсій на території парку дає можливість відвідувачам отримувати задоволення від спілкування з природою, поправляти своє здоров'я та відновлювати сили, розширяти кругозір, знайомитись з особливостями місцевої флори та фауни, вчитись гармонійних відносин з навколишнім природним середовищем. Ключовими завданнями таких екскурсій є поширення знань про природу, закономірності її розвитку.
4. Проведення природознавчих екскурсій на території парку характеризується певними особливостями. При прокладанні туристичних маршрутів використовуються безлісні ділянки, з яких можливий огляд гірських мальовничих панорам Карпат. Перед проведенням екскурсії екскурсовод обов'язково повинен провести інструктаж групи щодо правил огляду пам'яток природи. При проведенні природознавчих екскурсій на території Карпатського національного природного парку необхідно пересуватися тільки за строго визначеним маршрутом, на якому передбачені оглядові майданчики і місця для відпочинку. Маршрут прокладається так, щоб на ньому можна було показати

найбільшу кількість рослин і тварин, типових для даного заповідника. В екскурсії необхідно підкреслити велику роль заповідників у збереженні реліктових і рідкісних рослин і тварин.

5. Карпатський національний природний парк – своєрідний природно-рекреаційний комплекс, де створені сприятливі умови для розвитку рекреації, найкращою формою якої є розширення мережі маршрутів природознавчих екскурсій. Парк розташований у найвищому і географічно цікавому районі Чорногорії та Горган. Основна частина його території охоплює верхів'я річки Прут та її приток, а решта розташована в басейні Гечеремосу.
6. Найважливішими охоронними об'єктами парку є природні ліси, субальпійський та альпійський біоми Чорногорії, залишки сосни звичайної та кедра, що збереглися на кам'янистих піщаних шахтах Чорногорії та блоку Горган, є льодовики, льодовики та льодовики Горний ландшафт. Льодовикові, геолого-морфологічні пам'ятки. Відомо 1260 видів вищих спорових і судинних рослин, у тому числі 155 видів мохоподібних. 80 видів рослин занесено до Червоної книги України. Три рослини включені до Європейського Червоного списку: борщівник карпатський, жимолость філарна та первоцвіт полонинський. Різноманітність ландшафтів національних парків визначає різноманітність живої природи. Важливим є те, що 44 види тварин занесені до Червоної книги України, а 11 видів – до Червоної книги Європи. У національному парку є багато чудових природних пам'яток, які приваблюють туристів. Цікаво, що журавлина та інші рідкісні рослини ростуть на болотах нагір'я Рудіак, єдине місце, де росте кедр – це район Кедрувате в Чорногорії. Багато туристів захоплені скелями та печерами Довбуша. В Яремче є дивовижний водоспад «Прибій», який падає з висоти 12 м. На тлі валунів створюється надзвичайно величний та надзвичайно красивий пейзаж. Озеро Несамовите славиться своєю

особливою красою. На території парку знаходиться найвища точка України-вершина гори Говерли.

7. Якщо говорити про проблеми, які заважають розвитку екскурсійної діяльності, то до основних з них можна віднести: недостатність інвестицій в розвиток екскурсійної справи, ліміт штатних кваліфікованих працівників з необхідним досвідом і знаннями, недосконалість спеціалізованих маршрутів і програм для різних категорій туристів. Також важливою проблемою Карпатського національного парку є недостатнє фінансування. Саме розвиток природознавчих екскурсій може створити додаткові джерела фінансування для покращення функціонування парку.
8. Необхідно виділяти два основні завдання екскурсійної діяльності, що здійснюється в межах національного природного парку:
 - створення умов для розвитку організованого та контрольованого відпочинку, пізнавальної діяльності;
 - мінімізація негативного впливу рекреаційної і господарської діяльності на природні комплекси та об'єкти.
9. Мінімізувати негативний вплив рекреаційного господарства та екскурсантів на природне середовище і його компоненти дозволить проведення в парку заходів у наступних напрямках :
 - 10.-проведення комплексних наукових досліджень територій щодо можливостей і наслідків розвитку на них екскурсійної діяльності;
 - розробка економічного механізму використання частки доходів від розвитку екскурсійної діяльності для охорони навколишнього середовища;
 - виховання у екскурсантів почуття особистої відповідальності за стан довкілля, культури поведінки в природі;
 - введення штрафних санкцій щодо порушників встановлених санітарно-екологічних норм організації та проведення екскурсійної діяльності.

11. Карпатський національний парк має унікальний природний потенціал. Парк зберіг самобутність природних комплексів, має багаті традиції в галузі раціонального природокористування та охорони природи, заповідній справі. Названі критерії є важливими складовими розвитку природознавчих екскурсій. Проте цього недостатньо для створення якісного продукту. Для розвитку екскурсійної діяльності в межах парку стає необхідним на цьому етапі розв'язання тактичних завдань: забезпечення кваліфікованими кадрами; створення адекватної цінової політики, державний підхід, особливо в управлінському та фінансовому забезпеченні.
12. Раціональне використання природних ресурсів парку, розумне поєднання організації природознавчих екскурсій з охороною природи дозволить покращити забезпечення населення рекреаційно-туристськими заходами і досягнути певних успіхів в природоохоронній діяльності. Для збереження рекреаційних територій необхідно дотримуватися норм навантаження і визначати гранично допустимі (максимальні) рекреаційні навантаження на територію. Природні рекреаційні ресурси – незамінні складові ресурсної бази природознавчих екскурсій. Тому їх раціональне використання, відновлення та охорона є важливими питаннями. Розвиток природознавчих екскурсій сприятиме популяризації Карпатського парку не тільки на регіональному, а також на загальнодержавному і міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрам'юк У М, Белей Л М, Боберський Ю Ю. *Карпатський національний природний парк*. Абрам'юк. Київ: Турист, 2011. 15с.
2. Андриенко Т Л, Плюта П Г, Прядко Е И, Каркуциев Г Н. *Социально-екологическая значимость природно-заповед-ных территорий Украины*. Київ: Наук. думка, 1991. 160 с.
3. Бабрицька В, Малиновська О, Короткова А. *Екскурсознавство і музеєзнавство*. Київ: Альтерпрес, 2007. 464 с.
4. Бейдик О О. *Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування*. Київ: Турист, 2001. 395 с.
5. Блудов В М. *До питання про диференційований підхід до екскурсантів в багатоплановій екскурсії*. Київ: Полум'я, 1988. С. 5– 6.
6. Бархаш Л П. *Види і форми туристських подорожей і екскурсій*. Львів: Вища школа, 1994. 72 с.
7. Батурин М П. *Методичні рекомендації при проведенні екологічних екскурсій*. Київ: Турист, 1991. 97 с.
8. Бурмістрова Н Д. *Вимоги до методичної розробки екскурсій*. Київ: Турист, 1999. 52 с.
9. Вертипорох Н Л. *Карпатський національний природний парк. Carpathian National Nature Park*. Мін. охорони навк. прир. сер., 2011. 15 с.
10. «Все о Туризме» [ел.ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://tourlib.net/books_green/dmytruk1.htm
11. Гамор Ф Д. *Розиток рекреації на території Карпатського національного парку*: ЗАТ. Надвірнянська друкарня, 2007. №10. С. 6–7.
12. Галюк М Д. *Водні ресурси Івано-Франківської області: інформаційний Посібник*. Яремче: Грані-Т, 2001. 156 с.
13. Геренчук К І. *Природа Івано-Франківської області*. Львів: Вища школа. 2013. – 332с.
14. Гетьман В І. *Основні завдання і проблеми розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України*. Гори і

- люди (у контексті сталого розвитку): Матеріали міжнар. конф. Рахів, 2002. С. 304–318.
15. Гетьман В. І. *Платні рекреаційні послуги установ природно-заповідного фонду України: законодавчі норми та економічні можливості*. УГЖ. 2002. № 1. С. 58–64.
16. Гетьман В. І. *Туризм і збереження довкілля Українських Карпат* Географія та основи економіки в школі. 2000. №3. С. 48–52.
17. Голубчак О. І. *Карпатський національний природний пар.* Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014. 220с.
18. Гоцул Л. *Ми зустрінемося з тобою біля водопаду*. Карпатський національний. 2009. № 54. С. 4–5.
19. Гоцул Л. *Рекреаційна діяльність Карпатського НПП*. Карпатський національний. 2008. № 53. С. 7.
20. Гуменюк Г. *Туризм і краєзнавство в освітньо-виховному процесі*. Карпатський національний. 2010. № 49. С. 3.
21. Гусаркіна А. В. *Про методичні розробки екскурсій*. Київ: Профиздат, 1999. 263 с.
22. Давиденко В. М. *Заповідна справа: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів III, IV рівнів акредитації*. Миколаїв: МФ НаУКМА, 2011. 140 с.
23. Данильчук В. Ф., Алейникова Г. М., Бовсуновская А. Я., Голубничая С. Н. *Методология оценки рекреационных территорий*. Донецк: ДИТБ, 2013. 197 с.
24. Дементьєва Т. П. *Методичні рекомендації з проведення екскурсій зі школярами*. Київ: ЦРІБ Турист, 1980. 48 с.
25. Джурик К. *Геологічні екскурсії*. Краєзнавство. Географія, туризм. 2011. №19. [ел.ресурс]. – Режим доступу до джерела:
26. http://olaff.at.ua/DDUCMS/geologichni_ekskursiji.pdf
27. Емельянов Б. В. *Экскурсоведение: Учебник*. 3-е изд., перераб. и доп / Б.В. Емельянов. Москва: Сов. спорт, 2002. 216 с.

- 28.Євдокименко В К. *Регіональна політика розвитку туризму: методологія, формування, механізм реалізації*. Чернівці: Прут, 2006. 287 с.
- 29.Ємельянов Б В. *Методика підготовки і проведення екскурсій*. Київ: ЦРІБ Турист, 2009. 94 с.
- 30.Ємельянов Б В. *Професійна майстерність екскурсорова*. Навч. Посібник Київ: ЦРБІ Турист, 1986. 62 с.
- 31.Жученко В. *Перспективи формування в Україні вільних економічних зон туристсько-рекреаційного типу*. Регіональна економіка. 2001. №4. С.76–81.
- 32.Зазгарская И Б. *Проблемы и перспективы развития туризма на территории украинских Карпат: Учебное пособие* М.:Изд-во МГУ, 2008. 120 с.
- 33.*Заповідники і національні природні парки України*. Київ: Вища школа, 1999. – 245 с.
- 34.Захаров С. *Туристичні об'єкти. Природно-заповідні об'єкти*. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2007. № 46–47. С. 15–25.
- 35.Здреник Н. *Проведення природоохоронних заходів у КНПП Карпатський національний*. 20011. № 57, С. 4.
- 36.«Зелений туризм в Карпатах» [ел.ресурс]. Режим доступу до джерела:<http://greentur.kosiv.info/>
- 37.«Івано-Франківська ОДТРК» [ел.ресурс]. Режим доступу до джерела: <http://odtrk.if.ua/category/news/туризм/>
- 38.Івченко А П. *Україна. Захід*. Київ: Картографія, 2009. 210 с.
- 39.Івченко А П. *Карпатський національний природний парк*. Київ: Картографія, 2009. 192 с.
- 40.Івченко А П. *Карпати*. Київ: Картографія, 2009. 414с.
41. «*Історичні етапи розвитку та сучасний стан екскурсійної діяльності*» [ел.ресурс]. –Режим доступу до джерела: <http://stud24.ru/turism/storichn-etapi-rozvitku-ta-suchasnij/36232-113076-page5.html>
- 42.*Карпатський заповідник: Путівник*. Ужгород: Карпати, 1992. 128с.
- 43.«*Карпатський національний природний парк*» [ел.ресурс]. Режим доступу до джерела: <http://www.cnp.yaremcha.com.ua/>

44. «Карпатський національний природний парк» [ел.ресурс]. Режим доступу до джерела: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
45. Квартальнов В А. *Туризм, екскурсії, обміни: Сучасна практика*. Харків: Наука, 1993. 368 с.
46. Киселюк О. *Савці Карпатського національного природного парку*. Наук. зап. Вип 5–6. Івано-Фр: Нова ера, 2011. С. 188–192.
47. Кифяк В Ф. *Організація туризму*. Чернівці: 2008. 343 с.
48. Коробко М. *Об'єкти природно-заповідного фонду, що охороняються місцевою владою, тотально приречені на беззахисність*. Природа України. 2009 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://helsinki.org.ua.index.php?id=1260793028>
49. Короткова А Я, Федорченко В К. *Основи екскурсознавства і музеєзнавства*. Київ: Альтерпрес, 1997. 386 с.
50. Корчем'юк М. *Природні джерела КНПП. Джерело Ворохтянського ПОНДВ. Карпатський національний*. 2008. № 53. С. 2.
51. Косило Л. *Екологічне виховання в процесі екскурсії*. Карпатський Національний. 2007. № 49. С. 5–6.
52. Кравців В С, Євдокименко В К, Габрель М М. *Рекреаційна політика Карпатського регіону*. Чернівці: Прут, 1995. 70 с.
53. Краснова М, Позняк Е. *Про поняття природних рекреаційних ресурсів*. Право України. 2000. №5. С. 105–112.
54. Кукурудза М М. *Менеджмент національних парків: Навч. посіб.* Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 127 с.
55. Литвинська С.А. *У царстві гірської флори* / С.А. Литвинська. - Краснодар: кн. вид-во., 1992. - 124с.
56. Любіцева О О, Панкова Є В, Стафійчук В І. *Туристичні ресурси України: навч. посібник*. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.
57. Мазур Ф Ф. *Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії*. Київ: Центр учбової літератури, 2005. 96 с.
58. Макаренко О С. *Питання екскурсійної теорії*. Київ: Профиздат, 1983. 42 с.

- 59.Марченко О. *Чим багаті. Рекреаційно-туристичний потенціал.* Краєзнавство. Географія. Туризм. 2006. № 39–40. С. 35–36.
- 60.Марич Х М, Станіславська О Я. *Створення і оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.* Університетські наукові записки. Київ: Освіта. 2011. № 3 С. 270–276.
- 61.Мацола В І. *Рекреаційно-туристичний комплекс України.* Львів: Світ, 1997. 259 с.
- 62.Машініна П А. *Організація і методика екскурсійної роботи.* Київ: Турист, 1992. 48 с.
- 63.*Національні природні парки: проблеми становлення та розвитку:* Матеріали міжнар. наук. -практ. конф. Яремча, 2000 .
- 64.Олещенко А. *Карпатський природний парк, як перспективний елемент Всесвітньої мережі біосферних заповідників. Природі комплекси й екосистеми верхів'я ріки Прут: функціонування, моніторинг, охорона:* матеріали науково-практ. регіон. конф. (15–17 трав. 2008 р.) Інт-еколог. Карпат НАН України. Львів:Ворохта, 2009. 242 с.
- 65.«*Основи екскурсійного обслуговування*» [ел.ресурс]. Режим доступу до джерела: <http://library.if.ua/book/38/2545.html>
- 66.Пендерецький О В. *Територіальна організація промислового туризму Карпатського суспільно-географічного району та основні напрямки її вдосконалення.* Івано-Франківськ:ІФНТУНГ, 2011. 225 с.
- 67.Плакшін А Р. *Підготовка та проведення екскурсій.* Київ: Турист, 1995. 34 с.
- 68.Побережний Й Й, Гоцул Л Ф. *Карпатський національний природний парк.* Чернівці: Золоті литаври , 2000. 16 с.
- 69.Попович С, Корінько О, Устименко П. *Заповідне лісознавство.* Тернопіль: Навч. кн. Богдан, 2009. 384 с.
- 70.Поюровским Р С. *Про методику проведення пішихідних.* Київ: Турист, 1996. 36 с.
- 71.Попович С М, Корінько П І, Устим П С. *Заповідне лісознавство, енко.* Київ: Богдан, 2009. 415 с.

72. Приходько М М. *Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини*. Івано-Франківськ: Таля, 2000. 342с.
73. Приходько М М, Киселюк О І, Яворський А І. *Карпатський національний природний парк*. Івано-Франківськ: Філіант, 2009. 519с.
74. Реймерс Н Ф. *Природопользование: словарь-справочник*. Москва: Мысль, 2009. 74 с.
75. Рутинський М Й. *Врахування ландшафтного різноманіття у функціональному зонуванні національних природних парків України*. Ландшафти і сучасність: 36. наук, праць. Вінниця: Гіпаніс, 2000. С. 98–102.
76. Сичинава В А. *Экскурсионная работа: Пособие для учителей*. Москва: Просвещение, 2001. 232 с.
77. Соколова М В. *История туризма: Учеб. Пособие*. Москва: Мастерство, 2002. 352 с.
78. «Створення об'єктів природно-заповідного фонду» [ел.ресурс]. Режим доступу до джерела: <http://pryroda.in.ua/step/stvorenyyapzf/>
79. *Стежками Карпатського національного парку: Путівник*. Івано-Франківськ: Лілея, 2001. 28 с.
80. Стойко С, Гадач Е, Шимон Т, Михалик С. *Заповідні екосистеми Карпат*. Львів: Світ, 2011. 247 с.
81. Тимчук О. *Флористичне різноманіття Карпатського національного парку* Наук. зап. Вип 5–6. Івано-Франківськ: Нова ера, 2001. С. 184–188.
82. Удовік. С С. *Карпатський національний природний парк. Фотокнига*. Київ: Наукова думка, 2006. 120с.
83. Федорченко В К, Мініч І М. *Туристський словник-довідник: Навч. посіб./ В.К.Федорченко*. Київ: Дніпро, 2000. 160 с.
84. Чагайда І М, Грибанова С В. *Екскурсознавство: Навч. посіб.* Київ: Наукова думка, 2014. 240 с.
85. Чижова В П. *Навчальні стежки природи. Методичні рекомендації для заповідників і національних парків*. Москва: Просвещение, 1996. 165 с.

86. Шаптала О. *Курортно-рекреаційна система України: шляхи формування, проблеми й перспективи розвитку*. Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. 2001. № 4. С. 254–259.
87. Царик Л П, Чернюк Г В. *Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки й аналізу*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 142 с.
88. Шуміло О М. *Екологічне право України*. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 432 с.